

Kristin Alsos, Kristine Nergaard og
Sondre Thorbjørnsen

Velferdsordninger for selvstendig næringsdrivende

Utfordringer og tilpasninger

Fafo-rapport
2022:12

Kristin Alsos, Kristine Nergaard og Sondre Thorbjørnsen

Velferdsordninger for selvstendig næringsdrivende

Utfordringer og tilpasninger

Fafo-rapport 2022:12

Fafo-rapport 2022:12

© Fafo 2022

ISBN 978-82-324-0642-5

ISSN 2387-6859

Innhold

Forord	4
Sammendrag	5
1 Innledning og bakgrunn	9
1.1 Problemstillinger	10
1.2 Begrepsforvirring – de ulike kategoriene	10
1.3 Gangen i rapporten.....	12
2 Data og metode	13
2.1 Kvantitative analyser.....	13
2.2 Deskstudie	13
2.3 Kvalitative intervjuer og gruppeintervjuer.....	14
3 Selvstendig næringsdrivende i Norge – en sammensatt gruppe	15
3.1 Definisjoner og data	15
3.2 Selvstendig næringsdrivende i norsk arbeidsliv	16
3.3 Stabile eller omskiftelige?.....	18
3.4 Inntekt.....	19
3.5 Kun én kunde?.....	24
3.6 Oppsummering	25
4 Velferdsordninger for selvstendige i Norge og andre land	27
4.1 Pensjonssparing.....	27
4.2 Dagpenger	29
4.3 Sykepenger	30
4.4 Andre ordninger	31
4.5 Koronatilpasninger	32
4.6 Oppsummering	33
5 Problemer og mulige løsninger	34
5.1 Lav inntekt – et grunnleggende problem.....	34
5.2 Skattemessige utfordringer.....	34
5.3 Sykepenger	36
5.4 Dagpenger	38
5.5 Pensjon	38
5.6 Bedre ytelser og mulige finansieringsordninger	40
5.7 Andre tiltak	42
5.8 Oppsummering	43
6 Hvordan bedre sikkerhetsnettet for selvstendige?	45
6.1 Mulige tilpasninger	46
6.2 Andre tiltak	49
6.3 Oppsummering: Hva kan gjøres?	49
Referanser	52
Vedlegg	55

Forord

Velferdsordningene for selvstendig næringsdrivende og frilansere skiller seg på enkelte måter fra de som arbeidstakerne har. Dette innebærer at særlig selvstendige med lave inntekter er dårligere dekket enn arbeidstakere i perioder hvor de ikke har inntekt, enten dette skyldes sykdom, arbeidsledighet eller pensjonering. I denne rapporten ser vi på hva som er utfordringene for selvstendige når det gjelder dagens velferdsordninger og diskuterer mulige tiltak for å forbedre situasjonen for denne gruppen. Vi ser også på utviklingen i antall selvstendige i ulike bransjer og på kjennetegn ved disse. Rapporten er finansiert av LO, og vi vil benytte anledningen til å takke våre kontaktpersoner der, Gro Bratteli Jamholt, Lene Furuli og Julie Lødrup. I tillegg vil vi takke alle informanter for å ha stilt opp til intervjuer. På Fafo vil vi takke Jørgen Svalund for kommentarer til rapporten og Fafos informasjonsavdeling for arbeidet med å gjøre teksten om til en ferdig publikasjon.

Oslo, mai 2022
Kristine Nergaard,
prosjektleder

Sammendrag

Velferdsordningene for selvstendig næringsdrivende og frilansere skiller seg på enkelte måter fra de som arbeidstakerne har. Dette innebærer at særlig selvstendige med lave inntekter er dårligere dekket enn arbeidstakere i perioder hvor de ikke har inntekt, enten dette skyldes sykdom, arbeidsledighet eller pensjonering. I denne rapporten ser vi på hva som er utfordringene for denne gruppen når det gjelder dagens velferdsordninger og diskuterer mulige tiltak for å forbedre situasjonen. Vi ser også på utviklingen i antall selvstendige i ulike bransjer og på kjennetegn ved disse, inkludert inntekt og hvor stabil statusen som selvstendig næringsdrivende er. Rapporten er basert på registerbasert sysselsettingsstatistikk, deskstudie og intervjuer med selvstendige, frilansere og rådgivere.

Kapittel 3 viser at selvstendige deler mange fellestrekk med lønnsstakere i sin bransje, men er i gjennomsnitt eldre. Dette peker i retning av at det å etablere seg som selvstendig, gjerne skjer etter noen tid i yrket/bransjen. Det er klare forskjeller i inntektsnivå mellom ulike grupper selvstendig næringsdrivende. Selvstendige innen service og personlige tjenester (renhold, frisering, skjønnhetspleie) og kunst, kultur og kreativ sektor tjener i snitt ganske lite, i betydningen at de i gjennomsnitt tjener mindre på sin næring enn andre næringsdrivende. Dette gjelder også om vi ser på yrkesinntekt under ett, og på bruttoinntekt. Det er dermed rimelig å anta at vi i slike bransjer finner en god del personer som vil ha problemer med å sette av midler til en buffer, eventuelt til ekstra forsikringer eller pensjonssparing. Innen transport utenom drosje og godstransport på vei, er bildet mer variert. Sett under ett, skiller ikke denne gruppen, som blant annet omfatter budtjenester, seg vesentlig fra gjennomsnittet for alle selvstendige. Men det er en sammensatt gruppe, der ganske mange kombinerer næring og lønnsinntekt, og der andelen som går over i lønnsarbeid er ganske høy. Det er ikke uvanlig for næringsdrivende å kombinere næringsinntekt og lønnsinntekt. Andelen som har lønnsinntekt av betydning over tid, er imidlertid ganske lav. Andelen er høyest innen kunst og kultur, men også her utgjør de med kombinasjonsinntekt av betydning et mindretall. De som blir i bransjen over tid, kombinerer i mindre grad enn andre næringsinntekt og lønn.

Tilpasning av velferdsordninger for enkeltgrupper må forholde seg til velferdssystemet de skal inngå i. I kapittel 4 diskuteres de eksisterende ordningene for pensjon, dagpenger og sykepenger for selvstendig næringsdrivende, og vi har sett på hvordan ordningene er lagt opp i de andre nordiske landene. Generelt kan vi skille mellom obligatoriske og valgfrie ordninger, hvorav Finland og til dels Island har valgt obligatoriske, mens Norge, Sverige og Danmark har frivillige ordninger. Nyansene i de frivillige ordningene ligger i valgmuligheter og innretning. En utfordring med valgfrie ordninger er at det sett fra den selvstendiges utgangspunkt, ikke nødvendigvis er et reelt valg å benytte seg av dem. Med lav inntekt blir andelen man kan sette av til å ta «fornuftige valg» lavere, og den reelle valgfriheten reduseres.

I kapittel 5 ser vi på hva som er de største utfordringene selvstendige og frilansere har i dag når det gjelder inntektssikring. Lav inntekt er et grunnleggende problem og brukes som forklaring på at få sparer til pensjon eller tegner forsikringer som skal dekke inntektstap ved sykdom eller ledighet. Også skattesystemet spiller inn. Det er

særlig forskjellen i hvordan skattefradraget for utgifter i forbindelse med yrkesutøvelsen beregnes for selvstendige og ansatte, som pekes ut som et problem. Mens arbeidstakere får et minstefradrag, trekker selvstendige utgifter fra næringsinntekten. Dette fradraget kan bli mindre enn minstefradraget, og det reduserer i tillegg pensjonsinntekten. Informantene var også opptatt av valget mellom enkeltpersonforetak og aksjeselskap som organisasjonsform, og enkelte tok til orde for at det var for stor forskjell mellom organisasjonsformene for de som har svært variabel inntekt fra ett år til et annet. Spørsmålet er om det kan finnes løsninger som gjør det mulig å utjevne den skattemessige virkningen av svingende inntekter.

I kapitlet ser vi også på utfordringer knyttet til de enkelte velferdsytelsene. Selvstendige har i utgangspunktet dårligere dekning fra folketrygden når det kommer til sykepenger, men kan samtidig tegne forsikring for å få tilsvarende utbetaling som arbeidstakere. Selvstendige med lav inntekt kan ha problemer med å prioritere en slik forsikringspremie. Rådgivere og selvstendige opplever også at kunnskapen om selvstendig næringsdrivende og personer med kombinasjonsinntekter kan være mangelfull i NAV-enhetene, noe som gjør at svarene derfra kan variere. Det kan også være krevende å fremskaffe all nødvendig dokumentasjon der man har hatt mange ulike oppdragsgivere.

Dagpenger utbetales kun til arbeidstakere og frilansere og ikke til selvstendige. Evnen til å klare seg i kortere perioder uten inntjening vil variere, men de fleste selvstendige vi har intervjuet, sier at de får dette til å gå rundt. Det var særlig nedstengingen i forbindelse med koronapandemien i mars 2020 som førte til problemer. Kompensasjonsordningen hjalp noen bedre enn andre, og normalt finnes det ikke en slik ordning. Enkelte av informantene er imidlertid tydelig på at det er en forutsetning for å være selvstendig at en klarer å skaffe seg nok oppdrag til å ha en tilstrekkelig inntekt.

Pensjon blir trukket frem som det største problemet av våre informanter. Få av de selvstendige og frilanserne i de laveste inntektsgruppene har opprettet pensjonsordning, og kunnskapen om hva folketrygden vil gi i pensjon, er ofte mangelfull. For selvstendige er problemet i tillegg knyttet til at sparing til pensjon i en innskuddspensjonsavtale vil redusere opptjeningsgrunnlaget i folketrygden og dessuten den livslange pensjonen fra folketrygden for dem med lavest inntekt. For disse er alternativet å tegne en individuell pensjonsforsikring, men i den kan en maksimalt spare 15 000 kroner i løpet av et år.

I vurderingen av om velferdsordninger for selvstendige og frilansere skal være obligatoriske eller frivillige, og om de skal være universelle eller målrettede, er oppfatningen blant informantene delt. Obligatoriske ordninger kan finansieres ved at de selvstendige betaler en avgift, eller ved at oppdragsgiver pålegges en oppdragsgiveravgift. Noen uttrykker bekymring for at økte avgifter vil presse honorarene ned, mens andre mener at dette vil gå seg til over tid. Frivillige ordninger kan utformes på ulike måter, men det er vanskelig å si noe om hvor gode insentivene må være for at de selvstendige vil benytte seg av dem i større grad enn i dag. Også andre tiltak vil kunne forbedre situasjonen for de selvstendige, og det pekes på behov for å øke kompetansen omkring ordningene og regelverket både hos NAV og hos de selvstendige selv.

I kapittel 6 diskuterer vi hvordan ordningene som skal sikre pensjon og inntekt i perioder uten arbeid kan forbedres for selvstendige og frilansere, og vi peker på at det ikke er én løsning når det gjelder de utfordringene denne gruppen står overfor. Avslutningsvis peker vi på noen mulige veier videre.

- Det er etter vår vurdering særlig to områder som peker seg ut som problematiske: inntektssikring ved langvarig sykdom og pensjon. Det videre arbeidet bør derfor som et minimum omfatte disse.
- Ordningene for arbeidstakere finansieres av arbeidsgiver og arbeidstaker i fellesskap. Hvis ordningene for selvstendige skal forbedres, vil det også kreve at de selvstendige tar ansvar for finansieringen, slik at det er et balansert forhold mellom hvordan ordningene for ulike grupper finansieres.
- I valget mellom obligatoriske og frivillige ordninger, synes obligatoriske ordninger å være best egnet til å løse problemet med at selvstendige og frilansere står uten eller med dårlig inntektssikring. Det er liten grunn til å tro at de fleste i denne gruppen vil tegne frivillige ordninger med mindre inntektsnivået blir et annet enn i dag. En obligatorisk ordning vil medføre at en viss andel av inntekten til frilansere og selvstendige må gå med til å dekke ordningene. Dette vil redusere friheten den selvstendige har til å investere inntekten i driften, og kan også gjøre at det blir færre midler til å dekke utgifter til livsopphold. Hvis en slik ordning innføres for alle, vil en mulig konsekvens være at nivået på honorar/vederlag øker generelt, slik at de selvstendige i praksis ikke opplever reduksjon i inntekter. Her vil det være interessant å studere den obligatoriske finske ordningen nærmere, for å se hvilken virkning den har hatt for de selvstendige. Alternativt kan en obligatorisk oppdragsgiveravgift være en løsning som sikrer finansiering av ordninger, samtidig som årsaken for et påslag i priser synliggjøres for oppdragsgiver.
- Hvis en skal innføre obligatoriske ordninger, bør det også vurderes om de skal være universelle eller begrenset til enkelte grupper. En utfordring med å begrense dette er at det kan bidra til tilpasning og omgåelse for å komme inn eller ut av ordningen. Et mulig skille kan tenkes mellom selvstendige som leverer varer og selvstendige som leverer tjenester. For de som leverer varer, vil inntekten i større grad kunne opprettholdes i perioder uten arbeid, mens dette er vanskeligere for de som leverer tjenester.
- Pensjon for selvstendige med inntekter under 7,1 G er en særlig utfordring på grunn av sammenhengen mellom pensjonssystemet og skattesystemet. Her vil det være behov for nærmere utredning av hvordan dette kan løses. Per i dag fremstår verken sparing i en inntektspensjonsordning eller en IPS-ordning som gode alternativer for selvstendige med de laveste inntektene. Dette er et problem som på mange måter henger sammen med pensjonsreformen, hvor arbeidsgiverne har fått et større ansvar for pensjonsordninger for ansatte i privat sektor. Dette er en floke som må løses dersom ikke selvstendige i denne gruppen skal ende opp som minstepensjonister. Her er det mulig å se på endringer i skatte- og trygdesystemet, og mulige endringer som bør utredes, kan spenne fra om det er hensiktsmessig å innføre et minstefradrag for selvstendige, til om en skal opprette en egen pensjonsordning for selvstendige. Som rapporten har vist, er det lite tilgjengelig informasjon om omfanget av selvstendiges pensjonssparing, og en slik kartlegging bør gjøres.
- Individuell pensjonskonto gjør det mulig å samle pensjonsinnbetaling fra flere arbeidsforhold på én konto, men dette synes vanskeligere for de som lever av kombinasjonsinntekter og ikke har noe fast ansettelsesforhold. Hvorvidt det kan være

mulig å samle innbetalinger fra ulike pensjonsordninger, herunder IPS-ordningen, bør også utforskes videre.

- NAVs kompetanse knyttet til beregning av utbetaling av sykepenger for personer med kombinasjonsinntekter har vært en frustrasjon blant informanter i dette prosjektet. Vi har ikke nok grunnlag for å si noe om dette er et stort problem eller ikke, men et mulig tiltak kan være å opprette et eget kontaktsenter / informasjonspunkt for personer som er selvstendige, frilansere eller har kombinasjonsinntekter.

1 Innledning og bakgrunn

Da koronapandemien førte til nedstenging av samfunnet i mars 2020, fikk dette store konsekvenser for selvstendig næringsdrivende og frilansere. Nedstengingen omfattet deler av samfunnet hvor mange i disse gruppene har sin inntekt, slik som kunst- og kulturlivet og helsetjenester (Østbakken mfl., 2020; Elstad mfl., 2020). Samtidig fikk andre grupper av selvstendige økt oppdragsmengde, og da særlig innenfor varetransport og budtjenester. For mange av de som mistet inntektene sine, førte nedstengingen til en brå realitetsorientering når det gjaldt hvilke rettigheter de hadde til inntektssikring. For andre var dette allerede godt kjent.

Folketrygden har som formål å gi økonomisk trygghet ved å sikre inntekt og kompensere for utgifter ved blant annet arbeidsledighet, sykdom og alderdom. I tillegg skal den bidra til utjevning av inntekt og levekår, samt bidra til selvhjelp (folketrygdloven § 1-1). Folketrygden finansieres ved hjelp av medlemsavgifter fra arbeidstakere, selvstendig næringsdrivende og andre, arbeidsgiveravgift og tilskudd fra staten.¹ Rett til ytelser fra folketrygden avhenger av den enkeltes tilknytning til arbeidslivet. Folketrygdloven skiller mellom tre ulike grupper: arbeidstakere, frilansere (ikke-ansatte lønntakere) og selvstendig næringsdrivende (folketrygdloven §§ 1-8 til 1-10). Hvilke rettigheter en person har etter loven, vil avhenge av gruppen vedkommende tilhører.

- En arbeidstaker vil ha rett til sykelønn fra første dag, dagpenger og pensjonssparing.
- En frilanser har ikke rett til sykepenger de første 16 dagene (arbeidsgiverperioden), men kan tegne en forsikring for disse dagene, og får 100 prosent dekning fra dag 17. Frilanseren kan ha rett til dagpenger, men må selv sørge for pensjonsordning.
- En selvstendig næringsdrivende har ikke rett til sykepenger de første 16 dagene, og kun 80 prosent av grunnlaget etter dette. Personen kan tegne forsikring som gir 80 eller 100 prosent sykepenger fra første dag, eller 100 prosent fra 17. sykedag, men har ingen rett til dagpenger, og må selv sørge for en pensjonsordning.

Forskjellen i rett til ytelser speiler delvis forskjeller i innbetaling av avgifter. I tillegg har mange næringsdrivende tradisjonelt hatt større frihet til å legge opp driften og dermed påvirke sin inntekt. Samtidig er forskjellen mellom ulike selvstendige stor, og sikkerhetsnettet kan oppleves som langt dårligere enn for lønntakere. Særlig gjelder dette der inntektene fra næringsvirksomheten ikke er tilstrekkelig til at det er mulig å bygge opp reserver som en kan tære på i dårligere tider, eller der de er avhengig av en enkelt oppdragsgiver eller plattform som formidler arbeid/oppdrag. Langvarig sykdom kan også føre til tap av fremtidige inntekter, ved at etablerte kunder forsvinner. Denne sårbarheten kan tilsi at det er behov for å vurdere om dagens ordning på en bedre måte kan tilpasses variasjonen av frilansere og selvstendige. Det er også konklusjonen i et notat fra ILO og OECD (2020), hvor det pekes på at

¹ For budsjettåret 2022 anslås folketrygdens inntekter til 384,1 mrd kr, hvorav 166,4 mrd er trygdeavgift og 214,1 mrd er arbeidsgiveravgift, mens utgiftene er 551,5 mrd. Statstilskuddet er 167,4 mrd (Prop. 1 S (2021-2022)).

selvstendige møter en rekke utfordringer med tanke på dekning av sosiale ytelser, både økonomiske og administrative: Økonomisk må selvstendige dekke både arbeidsgivers og arbeidstakers utgifter, noe som oppfattes som dyrt, og inntektene varierer ofte fra år til år, noe som kan slå uheldig (eller heldig) ut ved utregning av ytelser, men som også gjør selve utregningen komplisert. Administrativt har mange selvstendige begrenset kapasitet og kunnskap når det gjelder regnskap og lignende. I sum konkluderer de med at utformingen av velferdssystemer gjerne er dårlig tilpasset de selvstendiges situasjon og mulighet til å bidra og være aktuell for velferdsordninger (ILO & OECD, 2020).

1.1 Problemstillinger

Utfordringer med at velferdssystemer er dårlig tilpasset de selvstendiges situasjon vil kunne arte seg ulikt, alt etter hvor mange selvstendige som finnes på arbeidsmarkedet og hva som kjennetegner dem. Dersom det er slik at løsere tilknytninger i arbeidslivet vokser, blant annet som følge av fremveksten av plattformøkonomien, vil utfordringene med dårlige tilpassede velferdsordninger øke på samfunnsnivå. Videre vil kjennetegn ved de selvstendige også ha betydning. Selvstendige som gruppe varierer fra advokater og tannleger, der mange har relativt god inntjening, til kulturarbeidere med lav inntekt. Friheten til å velge hvilken tilknytningsform en skal ha til arbeidslivet, og hvilken inntektssikring en vil ha, vil kunne være reell for enkelte selvstendige, mens andre vil ha færre valgmuligheter. I denne rapporten ser vi derfor først på utvikling og kjennetegn ved de selvstendige.

- Hvordan utvikler antallet selvstendig næringsdrivende seg, og i hvilke grupper ser vi en vekst i antall eller andel?
- Hvor stabil er tilknytningen som selvstendig næringsdrivende, og varierer dette mellom ulike grupper?
- Hvor høy er inntekten? Og hvor mange kombinerer det å være selvstendig med det å være lønnstaker?

Deretter undersøker vi om dagens velferdsordninger er dårlig tilpasset selvstendige og frilansere, og om det er mulig å gjøre endringer som kan bedre situasjonen.

- Hva er de største utfordringene for selvstendige og frilansere i dag når det gjelder sykepenger, dagpenger og pensjon?
- Hvilke fordeler og ulemper kan ulike tilpasninger av dagens ordninger gi?
- Hvilke andre tiltak kan forbedre situasjonen når det gjelder velferdsordninger for selvstendige og frilansere?

1.2 Begrepsforvirring – de ulike kategoriene

Begrepene selvstendig, frilanser og arbeidstaker er sentrale når det kommer til hvilke rettigheter en person har etter folketryktdloven. Mens begrepene er gitt et visst innhold i lovene, så kan andre ha andre forståelser av dem i dagligtalen. For eksempel på kunst- og kulturfeltet er det ikke uvanlig at begrepene selvstendig og frilanser brukes om hverandre. Personer som har midlertidig ansettelse, og dermed er arbeidstakere,

kan også omtale seg selv som frilanser i det aktuelle prosjektet. At begrepene defineres ulikt, skaper problemer blant annet i kommunikasjonen mellom disse personene og NAV, da NAV forholder seg til folketrygdens legaldefinisjoner. I folketrygdloven er ytelsene forskjellige om den som er syk er arbeidstaker, frilanser eller selvstendig. I denne rapporten har vi valgt å ta utgangspunkt i disse legaldefinisjonene, da det er der retten til velferdsytelser reguleres.

Mens arbeidsmiljøloven kun skiller mellom de som er arbeidstakere og de som ikke er det, opererer altså folketrygdloven med tre ulike kategorier. Definisjonen av «arbeidstaker» ligner på arbeidsmiljølovens definisjon, men har også et ekstra vilkår, ved at det kreves at arbeidet som gjøres skal godtgjøres: «Med arbeidstaker menes i denne loven enhver som arbeider i en annens tjeneste for lønn eller annen godtgjørelse» (folketrygdloven § 1-8). Selvstendig næringsdrivende er definert som «enhver som for egen regning og risiko driver en vedvarende virksomhet som er egnet til å gi nettoinntekt» (folketrygdloven § 1-10). Bestemmelsen fastsetter også hva som skal vektlegges i vurderingen, og det er:

- a om virksomheten har et visst omfang,
- b om vedkommende har ansvaret for resultatet av virksomheten,
- c om vedkommende har arbeidstakere i sin tjeneste eller nytter frilansere,
- d om vedkommende driver virksomheten fra et fast forretningssted (kontor, verksted e.l.),
- e om vedkommende har den økonomiske risikoen for virksomheten,
- f om vedkommende bruker egne driftsmidler.

De selvstendige omfatter personer som har etablert et eget foretak, enten et enkeltpersonforetak eller et aksjeselskap. Personer som er ansatt i et selskap de selv driver, vil imidlertid kategoriseres som arbeidstakere og ikke som selvstendige.

Frilansere er en restkategori, ved at loven definerer dem som «enhver som utfører arbeid eller oppdrag utenfor tjeneste for lønn eller annen godtgjørelse, men uten å være selvstendig næringsdrivende» (folketrygdloven § 1-9). I folketrygdloven går hovedskillet når det gjelder rett til ytelser mellom arbeidstakere på den ene siden og frilansere og selvstendige på den andre siden. I skattelovgivningen er det motsatt, der går skillet mellom arbeidstakere/frilansere og selvstendige. Arbeids- eller oppdragsgiver har for eksempel plikt til å trekke forskuddsskatt både for arbeidstakere og frilansere (Hotvedt, 2020). I pensjonslovgivningen benyttes også tre kategorier, og i innskuddspensjonsloven defineres frilansere på samme måte som i folketrygdloven. Det kan i enkelte tilfeller være vanskelig å avgjøre om en person faller inn under den ene eller andre kategorien. En nærmere diskusjon av disse grensene faller utenfor dette prosjektet, men uklarheter knyttet til hvor grensene går, kan skape problemer for den enkelte, både med å orientere seg i hvilke ordninger en er omfattet av og i kommunikasjonen med NAV. Mange vil også kunne tilhøre flere kategorier, for eksempel ved at de er ansatt i en midlertidig stilling i enkelte perioder og er frilanser eller selvstendig i andre, eller at de har en fast deltidsstilling og tar enkelte oppdrag som frilanser eller selvstendig i tillegg. Selv om vi i denne rapporten vil konsentrere oss om personer som hovedsakelig har sin inntekt gjennom å være frilansere eller selvstendige, så vil også personer som veksler mellom ulike kategorier bli berørt, herunder når det gjelder utfordringer knyttet til det å ha kombinerte inntekter. De siste årene har det også dukket opp forretningsmodeller som tilbyr arbeidsgivertjenester til frilansere og selvstendige. Disse selskapene ansetter selvstendige og frilansere, men det er fremdeles opp til de som blir ansatt å skaffe oppdrag og avtale betaling for oppdragene (se for eksempel Hedenus og Nergaard, 2021).

1.3 Gangen i rapporten

I denne rapporten diskuterer vi erfaringer med dagens ordninger, samt mulige tilpasninger og forbedringer av disse. Arbeidet er basert på en kombinert evaluering av eksisterende velferdsordninger for selvstendige i Norge og vurderinger av lignende ordninger i andre europeiske land. Disse ordningene samt mulige tilpasninger har så blitt diskutert i workshops og fokusgrupper med både selvstendig næringsdrivende og andre relevante aktører.

I kapittel 2 redegjør vi for data og metode, mens vi i kapittel 3 gir en beskrivelse av selvstendig næringsdrivende, inkludert deres inntekter, i utvalgte bransjer. Formålet med den statistiske gjennomgangen er blant annet å vise spennet i inntekt (nivå og type), noe som er relevant for diskusjonen av velferdsordninger. Deretter vil vi kort redegjøre for eksisterende velferdsordninger for selvstendige i Norge og ulike velferdsordninger for selvstendig næringsdrivende i andre land (kapittel 4). Vekten er lagt på sykepenger, pensjon og dagpenger/kompensasjon for inntektsfravall. Disse vil så være utgangspunkt for en diskusjon i kapittel 5, av mulige tilpasninger og/eller nye ordninger, basert på fokusgrupper/intervjuer med selvstendige og rådgivere. Avslutningsvis, i kapittel 6, drøfter vi ulike alternativer for å forbedre sikkerhetsnettet for selvstendig næringsdrivende i Norge.

2 Data og metode

Vi benytter ulike data og metoder for å belyse de ulike problemstillingene. I dette kapitlet går vi kort igjennom fremgangsmåten som er benyttet, datakilder, og fordeler og ulemper med disse.

2.1 Kvantitative analyser

Vi benytter ulike statistikkilder fra Statistisk sentralbyrå (SSB) for å belyse hvem de selvstendig næringsdrivende er og hva som kjennetegner deres inntekter og tilknytning i arbeidsmarkedet. Vi tar utgangspunkt i den registerbaserte sysselsettingsstatistikken som omfatter alle sysselsatte og som klassifiserer disse i selvstendige og lønnstakere, og kobler denne statistikken med opplysninger om arbeidstakerne (kjønn, alder, utdanning, innvandringsstatus) og ulike typer inntekter fra skatteligningen. Vi benytter data for perioden 2015–2019 for å se på hvor stabil statusen som selvstendig er, og hva som kjennetegner ulike kilder til inntekt over en femårsperiode. For å kunne diskutere ulike typer næringsdrivende, deles disse inn i bransjer. I kapittel 3 konsentrerer vi oss om enkeltbransjer som er særlig relevante for LO-forbundene. Vi har imidlertid inkludert informasjon om flere grupper/bransjer i vedlegg. Datakjøringene er gjennomført i microdata.no.

En problemstilling som diskuteres i internasjonal litteratur, er situasjonen for selvstendig næringsdrivende som kun har én eller noen få kunder. Denne typen informasjon finnes ikke i SSBs registerbaserte statistikk. Vi refererer derfor til en tilleggundersøkelse til arbeidskraftundersøkelsen (AKU) per 2017 som omhandler denne problematikken.

2.2 Deskstudie

Vi har gjennomført en deskstudie for å se hvilke ordninger selvstendig næringsdrivende er omfattet av i andre land. Studien er avgrenset til tre konkrete velferdsordninger: pensjon, dagpenger og sykepenger. En utfordring i arbeidet med å kartlegge ordninger i andre land har vært å finne ordninger som kan være forenlig med det eksisterende norske velferdssystemet. Det «sosialdemokratiske» velferdsregimet i de nordiske landene skiller seg grunnleggende fra liberale og kontinentale velferdsregimer i hvordan systemene er innrettet (Esping-Andersen, 1990). Vi har derfor valgt å fokusere på ordninger i de nordiske landene.

Informasjon om innretningen av ordninger er hentet fra statlige hjemmesider for etater i de ulike nordiske landene (tilsvarende NAV i Norge). Vi har supplert disse med landrapporter om innretning av velferdsordninger for de ulike EU-landene. I tillegg har vi tatt utgangspunkt i en stor gjennomgang av velferdsordninger for selvstendige i samtlige EU-land (Spasova mfl., 2017), for å se på eventuelle alternative tilpasninger utenfor Norden.

2.3 Kvalitative intervjuer og gruppeintervjuer

Som en del av datainnsamlingen i prosjektet har vi gjennomført én workshop, to gruppeintervjuer og ett kvalitativt intervju. Vi startet prosjektet i april 2021 med en workshop med rådgivere i LO-forbund som organiserer selvstendige og frilansere. Formålet med denne workshopen var å få informasjon om ulike grupper av medlemmer som ikke er arbeidstakere og hva som kjennetegner disse, hva disse spør forbundene om, hvilke juridiske, økonomiske og praktiske utfordringer denne gruppen møter på når det gjelder dagpenger, sykepenger, pensjon og andre velferdsordninger, samt hva som kan forbedre situasjonen for denne gruppen og hvilke hensyn som bør vektlegges. I denne siste delen ba vi deltakerne også dele sine erfaringer med de tiltakene som hadde vært rettet mot denne gruppen under koronapandemien. Til sammen var ni forbund representert med én til tre personer, i tillegg til LO sentralt.

Vi gjennomførte ett gruppeintervju med rådgivere/tillitsvalgte i forbund i og utenfor LO, samt med et selskap som formidler oppdrag til selvstendige/frilansere, og ett gruppeintervju med selvstendige/frilansere. Formålet med begge intervjuene var å få kunnskap om hvordan selvstendige og frilansere ordner seg i dag for å dekke perioder med lav eller ingen inntekt, og diskutere mulige løsninger. Intervjuene varte fra én til to timer. I det første intervjuet deltok det fem informanter og i det andre fire.

Til slutt har vi gjennomført ett intervju med en tillitsvalgt og en juridisk rådgiver i Creo. Creo – forbundet for kunst og kultur, er et fagforbund for personer som arbeider innenfor kunstneriske eller kunstpedagogiske yrker, og forbundet er tilknyttet LO. Temaet for dette intervjuet var også her dagens ordning og utfordringene med denne, samt mulige løsninger.

I alle de kvalitative intervjuene deltok to forskere (med unntak for workshopen, hvor det var tre forskere til stede). Én av forskerne hadde hovedansvaret for å intervjuer, og dette ble gjort i henhold til semistrukturerte intervjuguider tilpasset de ulike informantene. Den andre forskerens hovedoppgave var å ta notater fra intervjuene.

3 Selvstendig næringsdrivende i Norge – en sammensatt gruppe

I rapporten er temaet ulike velferdsordninger for selvstendig næringsdrivende inkludert gruppen som kombinerer næringsvirksomhet med inntekt som lønnsstaker. Ulike typer velferdsordninger vil slå ulikt ut avhengig av om næringsdrivende har høy eller lav næringsinntekt, om de er unge eller eldre, om de kombinerer ulike inntektstyper og om de er stabile som næringsdrivende, eller om det å være næringsdrivende er noe man gjør for en kortere periode. I dette kapitlet ser vi nærmere på hvem de er, hvor de jobber, om det blir flere eller færre av dem og hva som kjennetegner inntekt og stabilitet i tilknytningen som selvstendig.

3.1 Definisjoner og data

Vi legger arbeidsmarkedsstatistikken og definisjonene i denne til grunn for våre analyser. Dette betyr at vår enhet er personer, ikke virksomheter (enkeltpersonforetak), og at inntektsbegrepene som benyttes, er inntekt fra ligningsdata for personer (ikke fra næringsoppgavene). Data hentes fra Statistisk sentralbyrå (SSB).² Informasjon om selvstendig næringsdrivende i betydningen antall personer, hvem de er og i hvilke bransjer vi finner dem, kan i hovedsak hentes fra to statistikker; *arbeidskraftundersøkelsene* (AKU) og *den registerbaserte sysselsettingsstatistikken* (RegSyss). I vår beskrivelse legger vi i hovedsak den registerbaserte sysselsettingsstatistikken til grunn. Årsaken er at vi ønsker å se på hva som kjennetegner mindre grupper selvstendig næringsdrivende. Spørreundersøkelsene inneholder ikke tilstrekkelig antall intervjuer til at en slik gruppering lar seg gjøre. I den registerbaserte statistikken kan vi i tillegg følge personer over lengre tid og for eksempel se hvem som har en stabil tilknytning som selvstendig næringsdrivende, og hvor mange som for eksempel går over i lønnsarbeid. Vi har valgt å se på perioden 2015–2019.

Tabell 3.1 viser den inndelingen av selvstendige vi har valgt. I fremstillingene nedenfor vil vi i hovedsak se bort fra primærnæringene. Vi er særlig opptatt av grupper som LO-forbundene organiserer. Vi vil også sammenligne med gjennomsnittet for alle (total). I gjennomgangen prioriterer vi å kommentere utviklingen innen disse bransjene. I vedlegget har vi imidlertid tatt inn tall for alle bransjer. For selvstendige vil hvilken bransje de er registrert under være avhengig av hvordan de har registrert sin virksomhet, og her kan det være unøyaktigheter både i opprinnelig registrering og ved skifte av aktivitet. SSBs kontroll av registrering av næringskode gjøres først og fremst for større selskaper.

² www.microdata.no

Tabell 3.1 Gruppering av selvstendig næringsdrivende. Etter NACE. Yrker (fra AKU) for illustrasjon.

Primærnæringene	NACE 1 - 3	Bønder, fiskere
Bygg og anlegg	NACE 41-43	Snekkere, elektrikere, ledere innen bygg
Profesjoner i helsevesenet	NACE 86.2, 86.902, 86.095	Leger, tannleger, fysioterapeuter, psykologer
Kunst og kultur	NACE 90	Profesjonelle kunstnere, forfattere, teknikere
Annet i helse og sosial	NACE 86-88	Ulike yrker
Handel	NACE 45-47	En god del ledere
Frisering, skjønnhets- og kroppspoleie	NACE 96.020, 96.090	Frisører, kosmetologer
Kreativ sektor (reklame, foto, oversetting, forlag, kringkasting)	NACE 58-61, 73, 74	Oversettere, regissører, fotografer/filmfotografer, grafiske/multimedia-designere
Undervisning	NACE 85	Ymse inkl. trenere/instruktører, sjåførskoler mm
Drosje og gods på vei	NACE 49.320, 49410	Sjåførere
Vaktmestere, renhold mm	NACE 81	Renholdere, gartnere
Transport unntatt drosje og gods på vei	NACE 49-53	Sjåførere
Eiendom, finans	NACE 64-68	Eiendomsmeglere, utleie av egen eiendom
Rådgivning, IKT mm	NACE 69-72, 75	Advokater, regnskapsførere, yrker innen IKT
Overnatting og servering	NACE 55-56	Kokker
Annet	Resterende bransjer	--
Ukjent næring	-	-

3.2 Selvstendig næringsdrivende i norsk arbeidsliv

Vi ser først på hva sysselsettingsstatistikken forteller om selvstendig næringsdrivende i norsk arbeidsliv. Hvordan utvikler antallet seg?

- I hvilke grupper ser vi en vekst i antall eller andel?
- Ser vi dette i bransjer der det ikke er tradisjon for å være selvstendig næringsdrivende eller der denne tilknytningsformen er omdiskutert?

Vi ser videre på hva som kjennetegner selvstendig næringsdrivende. Skiller de seg fra lønnstakere i bransjen? Er det blitt flere unge som er på vei inn på arbeidsmarkedet og/eller blant andre som har en svak posisjon i arbeidsmarkedet blant de selvstendige? Eller finner vi først og fremst selvstendig næringsdrivende blant etablerte arbeidstakere?

Eurofound (Pedrisini & Coletto, 2010) identifiserer fem ulike kategorier av selvstendige:

- Entrepreneurs (selvstendige med ansatte)
- Traditional 'free professionals'
- Craftworkers, traders and farmers
- Self-employed workers in skilled but unregulated occupations
- Self-employed workers in unskilled occupations

En slik inndeling er også relevant i norsk arbeidsliv. Vi har imidlertid valgt en inndeling som i hovedsak er basert på næringer. Vår inndeling vil likevel ha fellestrekk med

inndelingen som brukes av Eurofound, jf. at vi finner bønder i landsbruksnæringen og håndverkere innen bygg og anlegg.

Norge har en ganske lav andel selvstendig næringsdrivende sammenlignet med andre europeiske land. Dette er et kjennetegn Norge deler med de andre nordiske landene, med Finland som et delvis unntak. I 2019 er det 162 000 personer som har sitt hovedarbeidsforhold som selvstendig næringsdrivende i Norge. Dette utgjør om lag 6 prosent av alle sysselsatte. Ser vi bort fra primærnæringene (jordbruk, skogbruk og fiske), reduseres andelen til 129 000, eller knappe 5 prosent av de sysselsatte i bransjer utenom primærnæringene. Sammenlignet med 2008, er dette en viss nedgang totalt og noenlunde stabilt hvis vi ser bort fra utviklingen innen primærnæringene. Selvstendig næringsdrivende utgjør en stor andel av sysselsettingen innen primærnæringene og innen kunst og kultur. Her er drøyt halvparten av de sysselsatte definert som selvstendig næringsdrivende. Andre bransjer der selvstendig næringsdrivende utgjør en ganske vesentlig andel av de sysselsatte, er tjenester innen frisering, skjønnhets- og kroppspleie (28,6 prosent i 2019) og drosjetransport og godstransport på vei (20 prosent). Andelen selvstendig næringsdrivende har gått noe ned over tid i flere av bransjene, for eksempel innen kunst og kultur og innen drosjetransport og godstransport på vei. I sistnevnte gruppe (drosje og godstransport på vei) er det særlig innen godstransport at vi finner en nedgang. Noen av disse endringene kan henge sammen med endringer i statistikkproduksjonen i forbindelse med innføringen av a-ordningen i 2015. I a-ordningen identifiseres oppdragstakere (ikke-ansatte lønnstakere). Noen av disse kan tidligere ha blitt klassifisert som selvstendig næringsdrivende i sin hovedstilling. Nedgangen innenfor eksempel kunst og kultur kan antakelig forklares med en mer presis identifisering av denne kategorien sysselsatte.

Tabell 3.2 Antall og andel selvstendig næringsdrivende. 2019 og 2008. Utvalgte bransjer og alle.

	2019		2008	
	Antall	Andel	Antall	Andel
Kunst og kultur	8912	52,5	7859	62,1
Drosje og godstransport på vei	7850	20,0	10 570	25,7
Kreativ sektor (reklame, foto, oversetting, forlag, kringkasting)	6127	9,8	5471	8,2
Frisering og skjønnhetstjenester	5395	28,6	5350	31,6
Vaktmester, renhold mm	3167	5,0	2232	4,4
Transport unntatt drosje og gods på vei	1725	1,8	1490	1,4
Alle unntatt primærnæringene	128 750	4,9	124 330	5,1

Kilde: Microdata.no/SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Sammenlignet med lønnstakere, er selvstendig næringsdrivende – sett under ett – eldre, og andelen menn er langt høyere (se tabell V3 i vedlegg). Blant de bransjene vi ser på, er det kun innen frisering og skjønnhetspleie at de fleste selvstendig næringsdrivende er kvinner. Innen kunst og kultur og kreativ sektor er om lag 60 prosent menn, mens transportbransjene er svært mannsdominerte. Dette mønsteret speiler langt på vei at de aktuelle bransjene er kjønnsdelte også om vi inkluderer lønnstakere. I de fleste bransjene finner vi likevel høyere andel menn blant selvstendige, sammenlignet med lønnstakere.

Selvstendig næringsdrivende er i gjennomsnitt eldre enn lønnstakere. Dette gjelder også om vi bryter ned på bransjer. Det er likevel forskjeller i aldersprofil mellom bransjene. De yngste finner vi innen kunst og kultur og i kreative bransjer. Men også her er selvstendig næringsdrivende noe eldre enn lønnstakerne, selv om forskjellene er mindre enn for selvstendige sett under ett.

Selvstendige i ulike bransjer har ganske ulik profil når det gjelder utdanning. Ikke overraskende er andelen med høyere utdanning lav i transportbransjene, vaktmester og renholdstjenester og i frisering og skjønnhetspleie. Innen kreativ sektor og innen kunst og kultur har et flertall høyere utdanning. Det er kun små forskjeller mellom lønnstakere og selvstendig næringsdrivende innen de fleste bransjene, selv om det er en tendens til at sistnevnte gruppe har litt flere med høy utdanning.

I hovedsak speiler også de selvstendig næringsdrivende lønnstakerne i bransjen når det gjelder andel med innvandringsbakgrunn. Innen transport (både drosje/godstransport på vei og annen transport) er imidlertid andelen med innvandringsbakgrunn lavere blant selvstendige enn blant lønnstakere.

3.3 Stabile eller omskiftelige?

Et sentralt spørsmål i diskusjonen om selvstendig næringsdrivende og denne gruppens posisjon når det gjelder velferdsordninger, er om tilknytningen er varig eller om det er mange overganger mellom det å være lønnstaker og å være selvstendig næringsdrivende. Personer som har en stabil tilknytning som selvstendig næringsdrivende, vil ha andre behov og en annen tilpasning enn om de skifter mellom å være selvstendig næringsdrivende og å være lønnstakere.

I tabell 3.3 ser vi på hvor mange av de som var selvstendig næringsdrivende i 2015 som fortsatt er dette i 2019, og hvor mange som er lønnstakere. Vi ser bort fra de som ikke lenger er sysselsatte. I alt er 72 prosent av 2015-årgangen fortsatt selvstendig næringsdrivende i 2019. Andelen er lavest innen kreativ sektor og transporttjenester utenom drosje og godstransport på vei, mens vi finner stabilt næringsdrivende innen drosje og godstransport på vei. Dette er også de næringene der færrest er stabilt selvstendige (registrert som selvstendige alle de fem årene eller minst fire av fem år).

Tabell 3.3 Selvstendige per 2015 som er yrkesaktive per 2019. Status per 2019 samt antall år i perioden som selvstendig næringsdrivende (hovedstilling). Alle og utvalgte bransjer. Prosent.

	Samme alle år	Selvstendig fire eller fem av fem år	Selvstendig næringsdrivende 2019	Lønnstaker 2019
Alle unntatt primærnæringene	65	75	72	28
Transport unntatt drosje og gods på vei	53	67	63	37
Drosje og godstransport på vei	80	86	83	17
Kreative bransjer	55	66	65	35
Vaktmester, renhold mm	66	75	72	28
Kunst og kultur	55	69	68	32
Frisering og skjønnhetstjenester	77	84	81	19

Kilde: Microdata.no/SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

3.4 Inntekt

De sosiale velferdsordningene vi er opptatt av i denne rapporten, henger tett sammen med inntekt. Noen (potensielle) ordninger er innteksrelaterte. Andre, frivillige, ordninger er basert på at den selvstendige har økonomi til å finansiere dem. Lav inntekt er også en utfordring knyttet til for eksempel muligheten til å skaffe en buffer for perioder med færre oppdrag/kunder. Vi ser på inntekt fra inntektsstatistikken som er basert på ligningsdata. For å undersøke inntekt blant selvstendige ser vi på følgende typer inntekter:

- Netto næringsinntekt inkludert sykepenges i næring
- Lønnsinntekt inkludert sykepenges som lønnskater
- Yrkesinntekt, dvs. netto næringsinntekt + lønnsinntekt (begge inkludert sykepenges)
- Bruttoinntekt, dvs. inntekt og overføringer

For å beskrive variasjonen mellom og innen ulike kategorier næringsdrivende, ser vi på gjennomsnittslønn (vanlig gjennomsnitt). Vi ser også på to andre mål, median (den inntekten som deler gruppen i to like deler) og P25 (den inntekten som deler i gruppen i den fjerdedelen som tjener minst og de tre fjerdedelene som tjener mest). Vi ser også på hvor mange som har inntekt over et visst – skjønnsmessig satt – nivå, og vi ser på hvor stabil eller ustabil inntekten er over tid (perioden 2015–2019).

Næringsinntekt

Vi ser på netto næringsinntekt, det vil si inntekt fra næring fratrukket kostnader i næring. SSB beskriver dette som:

«Netto næringsinntekter omfatter inntekt av jord og skogbruk, fiske og fangst og inntekt av annen næringsvirksomhet i løpet av kalenderåret. Til fradrag kommer årets underskudd i næring». (Statistisk sentralbyrå, u.å.)

Det er stor variasjon med netto næringsinntekt blant selvstendig næringsdrivende. Netto næringsinntekt kan være negativ (9 prosent per 2019).

I gjennomsnitt har selvstendig næringsdrivende (primærnæringer unntatt) en netto næringsinntekt på 496 000 kroner. Medianen, som er et gjennomsnittsmål som i mindre grad påvirkes av ekstremverdier, er på 382 000 kroner. Dette er en betydelig forskjell og viser at noen næringsdrivende har svært høye inntekter som påvirker gjennomsnittet. Vi bruker derfor median som mål for gjennomsnittlig inntekt. En av fire næringsdrivende har en netto næringsinntekt på 64 000 kroner eller lavere. Det er med andre ord en betydelig andel som har lav nettoinntekt fra sin næringsdrift.

Medianinntekten er høyest for leger, tannleger med flere (jf. vedlegg) og lavest for selvstendig næringsdrivende innen kunst og kultur. Førstnevnte gruppe har en medianinntekt (netto næringsinntekt) som er tre ganger gjennomsnittet for alle næringsdrivende sett under ett, sistnevnte har en medianinntekt fra næringsvirksomhet på 161 000 kroner. Også arbeidstakere innen det vi har betegnet som kreative bransjer har en gjennomsnittlig næringsinntekt som ligger lavt (234 000), mens de som driver innen frisering og skjønnhetspleie har en gjennomsnittlig netto næringsinntekt på 316 000 kroner. Transportnæringene ligger over gjennomsnittet. Dette gjelder spesielt drosje og godstransport på vei, men også næringsdrivende innen transporttjenester unntatt drosje og gods på vei har en høyere medianinntekt enn gjennomsnittet. Sistnevnte er med andre ord ikke en gruppe som sett under ett skiller seg ut ved lav inntekt, noe som tyder på at denne delen av transportbransjen er ganske sammensatt.

Tabell 3.4 viser at en god del har lav netto næringsinntekt. Innen kunst og kultur har 25 prosent en netto næringsinntekt på 36 000 kroner eller mindre. Også innen kreativ sektor er det mange med lav næringsinntekt (P25 er 62 000 kroner). For alle selvstendige (inkludert primærnæringene) er det tilsvarende nivået 136 000 kroner.

Vi har også et annet mål på lav nettonæringsinntekt; andel som har netto næringsinntekt i 2019 på under 200 000 kroner. Dette gjelder 32 prosent totalt, og andelen varierer fra 6 prosent blant leger, tannleger med flere, til 55 prosent innen kunst og kultur.

Tabell 3.4 Næringsinntekt per 2019. Selvstendige per 2019 etter bransje (unntatt primærnæringene). Kroner og prosent.

	Gjennom snitt	Median (P50)	P25	Andel med netto næringsinntekt under 200 000	Median – stabil tilknytning (næringsdrivende siste fem år)	Andel med netto næringsinntekt under 200 000 (stabile)
Alle unntatt primærnæringene	495 653	381 956	136 000	32	484 856	23
Transport unntatt drosje og gods på vei	432 750	379 153	162 493	29	458 165	22
Drosje og godstransport på vei	537 925	522 117	331 651	14	527 536	13
Kreativ sektor (reklame, foto, oversetting, forlag, kringkasting mm)	317 015	234 142	62 206	45	329 508	34
Vaktmester, renhold mm	328 308	254 783	107 033	40	320 613	31
Kunst og kultur	267 227	161 352	36 432	55	253 653	43
Frisering og skjønnhetstjenester	356 413	316 232	135 755	34	388 048	25
Antall personer			92 288			51 929

Kun personer med registrert netto næringsinntekt (positiv eller negativ) i 2019. Alder 19 til 69 år. Kilde: Micro-data.no/SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Siden en del selvstendig næringsdrivende ikke har dette som en stabil tilknytningsform over et lengre tidsrom, kan man spørre om bildet ville sett annerledes ut om vi kun hadde sett på de som har en mer langvarig eller stabil tilknytning til arbeidsmarkedet som selvstendige. Det vil si: har de som forblir selvstendige over tid en høyere og/eller mer stabil inntekt fra sin næring? Dette kan forklares med at de med best inntekt fortsetter i næringen, og/eller at de som forblir i bransjen gradvis etablerer seg med bedre inntektsgrunnlag. I noen grad stemmer dette. Medianinntekten (netto næringsinntekt) i gruppen som har vært selvstendig næringsdrivende alle årene fra 2015 til 2019, ligger om lag 103 000 kroner høyere enn for alle. I noen bransjer er det ikke så stor forskjell, noe som peker i retning av at det ikke er så stor forskjell på de som forblir i bransjen og de som forsvinner ut. Innen kunst og kultur og kreativ sektor finner vi høyere næringsinntekter blant de som er stabilt selvstendig næringsdrivende, sammenlignet med alle. Disse gruppene ligger likevel blant de med lavest næringsinntekt, og innen kunst og kultur har fortsatt 43 prosent en netto næringsinntekt på under 200 000 kroner per 2019.

Samlet inntekt

Selvstendig næringsdrivende vil ha andre inntektskilder enn sin næring. Noen kombinerer næringsdrift og arbeid som lønnstaker (lønnsinntekt). I tillegg kommer ulike typer overføringer. Vi ser derfor på to andre inntektsbegrep fra skattemeldingen:

- Yrkesinntekt (netto næringsinntekt og lønnsinntekt, inkludert sykepenger)
- Bruttoinntekt (netto næringsinntekt, lønnsinntekt inkludert sykepenger, overføringer, pensjoner, kapitalinntekter)

Vi ser på gjennomsnitt (median), grensen for P25 (de 25 prosent med lavest inntekt) og andel med yrkesinntekt/bruttoinntekt under 300 000 kroner per 2019 (tabell 3.5). Selvstendig næringsdrivende (primærnæringene unntatt) har en medianinntekt på 431 000 kroner (yrkesinntekt) og 514 000 kroner (bruttoinntekt). Selvstendige innen kunst og kultur (yrkesinntekt 242 000 kroner) og kreativ sektor (yrkesinntekt 288 000 kroner) ligger betydelig under dette. Det samme gjelder selvstendig næringsdrivende i servicebransjer som frisering og skjønnhetspleie og vakt og renhold. Man kan merke seg at det å inkludere lønnsinntekt ikke vesentlig har endret hvilke bransjer som har lavest inntekt og hvilke bransjer som har høyest inntekt (jf. tabell V6 i vedlegg). Hvis vi ser på bruttoinntekt, det vil si inntekt inkludert overføringer og kapitalinntekter, endrer bildet seg noe. Kunst og kultur og kreativ sektor ligger fortsatt lavt, men avstanden fra totalen er mindre enn for yrkesinntekter. En mulig forklaring er at visse typer stipender ikke skal føres som lønn i selvangivelsen. Vi har ikke mulighet til å skille disse ut fra andre typer overføringer.

Andelen med lave yrkesinntekter (enten under 300 000 kroner eller grensen for P25) følger samme mønster som for næringsinntekt alene. Kunst og kultur er gruppen der flest har en yrkesinntekt på under 300 000 kroner, og én av fire har en samlet yrkesinntekt på 82 000 kroner eller mindre (P25). Det tilsvarende tallet for alle næringsdrivende (primærnæringene unntatt) er 182 000 kroner.

Tabell 3.5 Yrkesinntekt og bruttoinntekt etter næring. Selvstendige per 2019. Median, P25 og andel med inntekt under 300 000 kroner. Alle og utvalgte bransjer. Kroner og prosent.

	Yrkesinntekt (median)	Bruttoinntekt (median)	Yrkesinntekt (P25)	Bruttoinntekt (P25)	Yrkesinntekt under 300 000 (%)	Bruttoinntekt under 300 000 (%)
Alle unntatt primærnæringene	431083	514305	181999	304162	37	24
Transport unntatt drosje og gods på vei	435 845	516 701	216 071	334 726	34	21
Drosje og godstransport på vei	532 466	589 681	345 234	431 866	21	10
Kreativ sektor	288 230	370 850	106 599	202 368	51	40
Vaktmester, renhold mm	274 509	359 846	130 891	214 575	54	41
Kunst og kultur	242 354	330 658	82 225	180 962	58	45
Frisering og skjønnhetstjenester	325 010	388 095	151 425	236 266	47	36

Kun personer med registret netto næringsinntekt (positiv eller negativ) eller lønnsinntekt i 2019. Alder 19 til 69 år. Kilde: Microdata.no/SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Lønnsinntekt og kombinasjonsinntekt

Selvstendig næringsdrivende kan kombinere næringsinntekt med lønn, det vil si at de er lønnstakere enten i samme yrke eller i et annet yrke enn det de utøver som næringsdrivende. Inntektsdataene forteller ikke hvilken jobb inntekten kommer fra, men er en indikator på i hvilken grad selvstendig næringsdrivende vil måtte operere innen de ulike systemene for velferdsordninger. Det vil si at vi ikke vet om lønnsinntekten til en musiker kommer fra kunstnerisk relevant arbeid eller annet lønnsarbeid, eller om en frisør med lønnsinntekt har tjent inn denne som frisør eller som ansatt på et sykehjem.

Vi ser her på følgende kategorier (for alle og for de som er selvstendig næringsdrivende alle årene 2015–2019)

- Andel med lønnsinntekt per 2019. I alt, minst 50 000 kr og minst 100 000 kr
- Andel med lønnsinntekt over 50 000 kr per 2019 blant de som er stabilt selvstendig næringsdrivende i perioden 2015–2019
- Andel med lønnsinntekt over 100 000 kr i tre eller mer av årene 2015–2019

En god del selvstendig næringsdrivende har noe lønnsinntekt. Dette gjelder 39 prosent av alle per 2019 (primærnæringene unntatt). En av fem (22 prosent) har lønnsinntekt på 50 000 kroner eller mer, og 17 prosent har en lønnsinntekt på minst 100 000 kroner.

Det er betydelige forskjeller mellom ulike grupper selvstendig næringsdrivende i om næringsinntekt og lønnsinntekt kombineres. Blant våre grupper er andelen som kombinerer de to typene inntekt lavest innen drosje og godstransport på vei og frisering og skjønnhetspleie. I flere bransjer, jf. vedlegg, er andelen som har lønnsinntekt av en viss størrelse (over 50 000 kroner) ganske høy. Kunst og kultur og kreativ sektor skiller seg imidlertid ikke ut ved særlig høy andel. Det er en god del som kombinerer næring og lønn innen de delene av transport som ikke omfatter drosje og gods på vei.

Vi ser også på gruppen som er stabilt selvstendig næringsdrivende, det vil si var selvstendig næringsdrivende i hele perioden 2015–2019. Her er andelen som kombinerer næring og lønn av et visst omfang lavere. I alt har 13 prosent av denne gruppen lønnsinntekter på mer enn 50 000 kroner i 2019, varierende fra lave andeler innen frisering og skjønnhetspleie og drosje og godstransport på vei, til 26 prosent innen transportsektoren unntatt drosje og gods på vei. Mønsteret er noenlunde det samme om vi ser på lønnsinntekt over hele perioden 2015–2019. Det er kun 8 prosent i alt (og 13 prosent innen kunst og kultur og 15 prosent innen transport for øvrig) som har ganske stabile lønnsinntekter på 100 000 kroner eller mer. Flertallet – 83 prosent av alle selvstendig næringsdrivende – har ikke hatt så høy lønnsinntekt noen av de siste fem årene (2015–2019).

Tabell 3.6 Lønnsinntekt. Andel selvstendig næringsdrivende som har mer enn 50 000 kroner i lønnsinntekt per 2019 og i perioden 2015–2019. Selvstendige per 2019 etter bransje. Primærnæringene unntatt. Prosent.

	Andel med lønnsinntekt	50 000 og mer	100 000 og mer	Stabile med minst 50 000 i lønn per 2019	Stabile – lønnsinntekt på minst 100 000 i lønn tre år eller mer	Stabile, ingen år med høy lønnsinntekt
Total	39	22	17	13	8	83
Transport unntatt drosje og gods på vei	50	33	24	26	15	73
Drosje og godstransport på vei	28	8	5	5	2	94
Kreativ sektor	42	22	16	12	6	83
Vaktmester, renhold mm	30	14	10	8	3	89
Kunst og kultur	52	29	21	19	13	71
Frisering og skjønnhetstjenester	19	7	5	3	1	95
Antall personer		94 203			52 597	

Kilde: Microdata.no/SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Inntekter over tid

Vi ser også på inntektsnivå over tid. Hvor mange har stabilt lav inntekt? Og hvor mange har inntekt som varierer betydelig? I våre intervjuer vises det til at en utfordring for en del selvstendig næringsdrivende er at inntektene varierer mye fra ett år til det neste. Dette kan gjøre det vanskelig å planlegge egen inntekt, men vil også påvirke opptjening til sosiale velferdsordninger og kan komplisere kommunikasjonen med NAV.

Vi ser her kun på de som er stabilt næringsdrivende, det vil si har vært næringsdrivende alle årene 2015–2019. Dette omfatter 56 prosent av de selvstendig næringsdrivende i 2019. I alt har 73 prosent av disse en næringsinntekt på 200 000 kroner og mer i fire eller fem år i perioden 2015–2019. Andelen varierer fra 96 prosent (leger, tannleger med flere, jf. vedlegg) til 45 prosent (kunst og kultur). 17 prosent av de stabilt næringsdrivende har lave næringsinntekter over lengre tid, det vil si under 200 000 kroner alle årene eller fire av fem år i perioden 2015–2019. Andelen er klart høyest innen kunst og kultur, der 39 prosent har stabilt lav næringsinntekt. Andelen er også høyere enn gjennomsnittet i kreativ sektor og innen vaktmester- og renholdstjenester med flere. Kunst og kultur har høyest andel som har varierende næringsinntekter, i betydningen at de når grensen på 200 000 kroner i netto næringsinntekt i to–tre av fem år.

Mønsteret er noenlunde det samme om vi ser på yrkesinntekt (nettonæringsinntekt + lønnsinntekt). Her har vi satt grensen på 300 000 kroner eller mer.

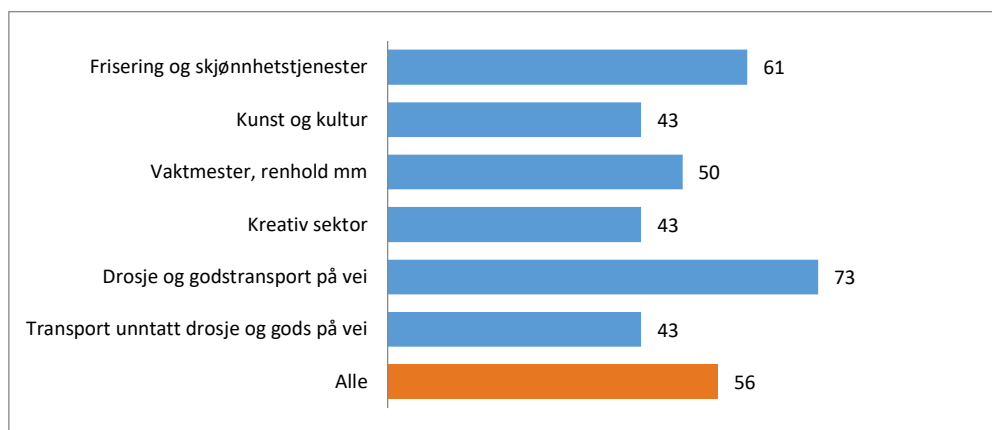
Tabell 3.7 Andel med netto næringsinntekt 200 000 og mer og yrkesinntekt 300 000 og mer over tid etter næring. Primærnæringene unntatt. Gruppen som er selvstendige alle årene 2015–2019 (stabil næringsdrivende), i aldersgruppen 19-69 år. Alle og utvalgte bransjer. Prosent.

	Netto næringsinntekt 200 000 og mer			Yrkesinntekt 300 000 og mer		
	Ingen/ett år	To/tre år	Fire/fem år	Ingen/ett år	To/tre år	Fire/fem år
Alle unntatt primærnæringene	17	20	73	25	27	62
Transport unntatt drosje og gods på vei	12	16	77	21	25	67
Drosje og godstransport på vei	6	16	86	12	27	74
Kreativ sektor	29	28	57	39	34	44
Vaktmester, renhold mm	25	29	61	42	31	43
Kunst og kultur	39	32	45	47	34	36
Frisering og skjønnhetstjenester	19	18	72	35	22	54

Kilde: Microdata.no/SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Det er betydelige forskjeller i hvor stor andel av de selvstendige fra 2015 som fortsatt er selvstendig næringsdrivende i 2019. Høy gjennomstrømming betyr at færre vil ha næringsinntekt av betydning over tid. Dette påvirker i hvilken grad de sysselsatte er avhengig av velferdsordninger for selvstendig næringsdrivende over tid. De mest stabilt næringsdrivende finner vi innen drosje og godstransport på vei. Øvrige deler av transportnæringen har imidlertid høy turnover.

Figur 3.1 Andel av selvstendige per 2015 som fortsatt er selvstendig næringsdrivende i 2019. Kun personer som er yrkesaktive i 2019. Prosent.

Selvstendig næringsdrivende med næringsinntekt eller lønnsinntekt. Alder 19–69 år. Kilde: Microdata.no/SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

3.5 Kun én kunde?

Registerdata inneholder ikke informasjon om hvem som er kundene eller oppdragsgiverne til selvstendig næringsdrivende. Vi kan derfor ikke bruke denne typen data til å indentifisere næringsdrivende som er avhengig av én kunde/oppdragsgiver. Det er imidlertid gjort spørreundersøkelser for nettopp å kartlegge hvor stor andel av de

selvstendig næringsdrivende som kan betegnes som avhengig av arbeidsgiver, i betydningen at de enten er økonomisk avhengig av én/noen få kunder eller at de har liten frihet i sin yrkesutøvelse (organisatorisk avhengig). Dette er problemstillinger som diskuteres på europeisk nivå, og de statistiske sentralbyråene og Eurostat (EUs statistikkbyrå) gjennomførte en felles kartlegging i 2017. Undersøkelsen ble gjennomført som en tilleggsundersøkelse til AKU, og den skal svare på hvor mange av de selvstendig næringsdrivende som har en posisjon som gjør at de kan betraktes som sårbare, i betydningen at de ikke har økonomisk eller organisatorisk frihet.

Vi refererer her SSBs oppsummering av de norske dataene (Sundt & Lien, 2018). SSB beskriver gruppen avhengige som:

«De ser på seg selv som selvstendig næringsdrivende, men

- er avhengig av én kunde/oppdragsgiver (økonomisk avhengighet) og
- ikke bestemmer sin egen arbeidstid (organisatorisk avhengighet) og
- ikke har ansatte».

SSB finner at om lag 36 000 selvstendige (uten ansatte) er avhengig av én kunde. Dette utgjør 21 prosent av de som oppgir å være selvstendig næringsdrivende. Om lag 14 000 selvstendige (uten ansatte) kan ikke bestemme arbeidstiden selv. Disse betegnes som organisatorisk avhengige. Organisatorisk avhengige utgjør 8 prosent av de selvstendig næringsdrivende. Noen oppfyller begge kriteriene. Sistnevnte gruppe utgjør kun 4 prosent av de selvstendig næringsdrivende i norsk arbeidsliv per 2017.

SSB ser så på hvem disse er og hva de oppgir som viktigste årsak til å være selvstendig. Analysen gir få indikasjoner på noen mer omfattende gruppe:

«Tallene viser at det er svært få personer som har alle de tre avhengighetstrekene (ingen ansatte; én enkeltkunde; bestemmer ikke sin egen arbeidstid), det vil si som oppfyller EUs definisjon av avhengige selvstendig næringsdrivende».
(Sundt & Lien, 2018)

Flertallet valgte å være selvstendige, de ønsker ikke å være lønnstakere og de har ikke store utfordringer knyttet til det å være selvstendig. I SSBs analyse er svarene ikke brutt ned etter næring.

3.6 Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett på hva som kjennetegner selvstendig næringsdrivende i norsk arbeidsliv, med særlig vekt på utvalgte bransjer. Selvstendige deler mange felles trekk med lønnstakere i sin bransje, men er i gjennomsnitt eldre. Dette peker i retning av at det å etablere seg som selvstendig gjerne skjer etter noen tid i yrket/bransjen. Både selvstendige innen service og personlige tjenester (renhold, frisering, skjønnhetspleie) og kunst, kultur og kreativ sektor tjener i snitt ganske lite (klart under gjennomsnittet) på sin næringsaktivitet. Dette gjelder også yrkesinntekt sett under ett, og bruttoinntekt. Det er dermed rimelig å anta at vi i slike bransjer finner en god del personer som vil ha problemer med å sette av midler til en buffer, eventuelt til ekstra forsikringer eller pensjonssparing. Innen transport utenom drosje og gods-transport på vei er bildet sammensatt. Sett under ett, skiller ikke denne gruppen seg vesentlig fra gjennomsnittet for alle. Men dette er en sammensatt gruppe, der ganske mange kombinerer næring og lønnsinntekt, og der andelen som går over i

lønnsarbeid, er ganske høy. Det er ikke uvanlig for næringsdrivende å kombinere næringsinntekt og lønnsinntekt. Andelen som har lønnsinntekt av betydning over tid, er imidlertid ganske lav. Andelen er høyest innen kunst og kultur, men også her utgjør de med kombinasjonsinntekt av betydning et mindretall. De som blir i bransjen over tid, kombinerer i mindre grad enn andre næringsinntekt og lønn.

4 Velferdsordninger for selvstendige i Norge og andre land

I dette kapitlet presenterer vi resultatet fra kartleggingen av velferdsordninger i andre land. Som beskrevet i kapittel 2, har vi valgt å avgrense kartleggingen vår til pensjon, dagpenger og sykepenger, og vi fokuserer hovedsakelig på de nordiske landene. For hver av ordningene redegjør vi først for eksisterende norsk praksis, og deretter for ulike alternative ordninger i andre land. Vi tar for oss ordninger i Danmark, Sverige, Finland og Island som kan vurderes i forbindelse med endringer av norske ordninger, og vi diskuterer også løsninger i andre land. I tillegg vil ordninger i Nederland, Tyskland og Slovenia bli diskutert.

At det er behov for tilpasning av velferdsordninger for selvstendig næringsdrivende, er tema også på europeisk nivå. Europakommisjonen initierte en stor gjennomgang av velferdsordninger for selvstendige i EU i 2017. Den viste blant annet at selvstendig næringsdrivende jevnt over mottar lavere ytelse og i kortere perioder enn arbeidstakere («salaried workers»), og at selvstendige i EU-28 har tre ganger så stor sjanse for fattigdom som arbeidstakere (Spasova mfl., 2017, s. 14).

Blant tiltakene som ble diskutert i rapporten for å bedre de selvstendiges situasjon, var en styrking av tilgang til forsikring mot arbeidsskader/sykdommer, utvidet mulighet for støtte fra første dag ved sykdom, og innføring av en obligatorisk trygdeforsikring. Det ble også anbefalt at såkalte «dependent self-employed» burde få tilgang til å delta i kollektive forhandlinger. Et slikt tiltak vil avhenge av at arbeidstakerorganisasjoner åpner opp for å inkludere denne gruppen i sine forhandlinger. Rapporten viste samtidig at tilgangen til, og omfanget av, ordninger varierer mellom EU-landene (Spasova mfl., 2017). Tilpasningsforslagene i rapporten er basert på en gjennomgang av ordninger i samtlige EU-land, hvor det er stor variasjon i innretninger av velferdssystemene. Ved nasjonale tilpasninger er det derfor nødvendig å se slike i sammenheng med allerede eksisterende ordninger.

4.1 Pensjonssparing

I Norge

Pensjonssparing i Norge består av tre ulike deler: folketrygd, tjenstepensjon og AFP, og individuelle pensjonsordninger. Der folketrygden er universell og uavhengig av tilknytning til arbeidslivet, er tjenstepensjon en pensjonssparing som gjøres av arbeidsgiver, på vegne av arbeidstaker. Selvstendig næringsdrivende må dermed selv eventuelt kompensere for manglende tjenstepensjonssparing ved å opprette egen pensjonssparing. Som erstatning for manglende tjenstepensjonssparing kan selvstendige enten opprette individuell pensjonssparing (IPS) eller pensjonssparing gjennom bedriften (frivillig innskuddspensjon). Hvilket alternativ som er gunstig for den enkelte selvstendige, avhenger av hvor mye inntekt man har. Tjener man under

7,1 G, vil det ikke lønne seg å spare gjennom bedriften, ettersom innbetalingene vil redusere lønnsgrunnlaget hos folketrygden (Fiken.no, 2021).

En DNB-studie fra 2012, gjengitt av Menon (Grünfeld mfl., 2016) viste at kun 12 prosent av norske selvstendige oppga at de hadde tegnet/opprettet egen tjenstepensjonssparing. Her må det legges til at grensen på hvor mye den enkelte kan spare, økte fra 4 prosent til 7 prosent av inntekt opp til 12 G mellom 2017 og 2019. Insentivene for å spare til pensjon kan derfor sies å ha økt, uten at det foreligger noen statistikk over hvordan endringen har påvirket de selvstendiges vilje eller mulighet til å spare til pensjon. Ut fra det begrensede kunnskapsgrunnlaget som foreligger, kan det synes som en lav andel av de selvstendige sparer til pensjon, og det synliggjør et tydelig behov for å kartlegge utfordringer ved dagens ordning og eventuelle tilpasninger.

I andre land

Modeller for pensjonssparing for selvstendige varierer mellom ulike land. Land som Tyskland og Danmark har et lignende tredelt system som det norske, hvor frivillig pensjonssparing er en sentral del av pensjonssparingen for de selvstendige (Bäcker, 2017; Kvist, 2017b). I land som Finland og Island har man valgt å gjøre pensjonssparing for selvstendige obligatorisk. Island har lovpålagt, obligatorisk pensjonssparing for både arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende (Olafsdottir mfl., 2021). Man kan selv velge type pensjonsfond – generisk eller yrkestilknyttet – og må innbetale minimum 12 prosent av fortjeneste (Government of Iceland, 2007). I tillegg kan man også spare opptil 4 prosent i egen pensjonssparing, tilsvarende norske individuelle pensjonsordninger.

En obligatorisk ordning finnes også i Finland, hvor man har valgt å lovfeste pensjonssparingen og knytte den opp imot a-kassesystemet, gjennom lov om «pensjon for foretagare (FöPL)». Her er de selvstendige lovpålagt å tegne en FöPL-forsikring, som danner grunnlaget for deres trygderettigheter og også deres pensjon. Dette må opprettes om man er mellom 18 og 67 år, har drevet virksomhet i fire måneder og har en inntekt over 8063,57 euro per år (Kangas & Kalliomaa-Puha, 2017; Tyoelake, 2021). Ut ifra den selvstendiges innrapporterte inntekt beregnes såkalt «YEL-innbetaling», som er på 24,1 prosent for dem under 53 år, og på 25,6 prosent for dem mellom 53 og 62 år (Ilmarinen, 2021). 1,5–1,7 prosent av den innrapporterte inntekten går til pensjonssparing. En slik forsikring kan tegnes med ett av fire godkjente arbeidspensjonsselskap (Pensionskyddscentralen, u.å., 2020). At det man rapporterer inn som inntekt også danner grunnlag for en rekke andre sosiale ytelser, sikrer at man har en spore for korrekt innrapportering til pensjonsbetalingen. På denne måten har man både på Island og i Finland sikret at selvstendige sparer til pensjon på lik linje med ordinære arbeidstakere. I 2016 tok den daværende liberale danske regjeringen initiativ til en obligatorisk ordning på linje med den på Island og i Finland, men de selvstendige motsatte seg denne endringen og argumenterte for at de selv ønsket å bestemme når og hvor mye de skulle spare (Kvist, 2017b, s. 7).

Sverige har også et tredelt pensjonssystem. I det svenske systemet betaler selvstendig næringsdrivende trygdeavgift. Normalt utgjør egenavgiften 28,91 prosent av overskuddet for næringsvirksomheten, og dette skal tilsvare trygdeavgiften for vanlige arbeidstakere. 10,21 prosent av egenavgiften går til såkalt «alderspensionsavgift» (Pensionsmyndigheten, u.å.). Dette gir rett til «allmänna pension», som tilsvarer norsk alderspensjon fra folketrygden. For å begynne opptjening må man ha en minste årsinntekt på 20 135 svenske kroner. I tillegg til allmenn pensjonssparing, kan næringsdrivende også opprette privat pensjonssparing, som kan skrives av på skatten.

Pensionsmyndigheten understreker selv at dette vil redusere overskuddet man betaler alderspensjonsavgift fra, som i neste omgang vil gi redusert opptjent allmenn pensjon og sykepenger. Man anbefaler derfor ikke å skrive av privat pensjonssparing om overskuddet er lavere enn 537 100 svenske kroner før skatt (Pensionsmyndigheten, u.å.).

4.2 Dagpenger

I Norge

Selvstendig næringsdrivende driver «for egen regning og risiko». Selvstendig næringsdrivende i Norge tjener ikke opp rett til dagpenger. Som vist i kapittel 3, har en del selvstendige også inntekt som arbeidstakere, og man kan ha krav på dagpenger om man innenfor siste 36 avsluttede måneder har hatt lønnsinntekt som arbeidstaker. Da kreves det i tillegg at man blant annet er registrert som arbeidssøkende og innenfor de siste 12 kalendermånedene har hatt lønnsinntekt på minst 1,5 G. Det kreves da ikke at man må legge ned foretaket sitt, slik man krever i blant annet Finland (se nedenfor). Under koronapandemien har selvstendig næringsdrivende fått dekket deler av tapte inntekter som følge av nedstengingen av samfunnet.

I andre land

Den danske innretningen av dagpenger er trukket frem som «best practice» (European Commission, 2018). Fra 2018 har selvstendig næringsdrivende blitt sidestilt med arbeidstakere i retten til dagpenger, ettersom ordningen nå regner med både lønnsinntekt og næringsinntekt (Mailand mfl., 2018). Denne løsningen er et tiltak for å bedre dagpengesystemet for selvstendige og minske utfordringer ved kombinasjonsinntekt. I tråd med det danske a-kassesystemet forutsetter tilgangen til dagpenger medlemskap i en a-kasse. For å opptjene rett til dagpenger må man ha tjent over minimumsbeløpet, som utgjorde minst 228 348 danske kroner for fullforsikrede og 152 232 danske kroner for delforsikrede i 2018 (Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering, 2020). I tillegg må man vise til minimum 52 ukers arbeid innen de siste tre årene, samt at man avvikler sin næringsvirksomhet (Mailand mfl., 2018).

I Sverige, som har et a-kassesystem likt det danske, kan også selvstendige motta arbeidsledighetspenger i en periode forutsatt at de er medlem av en a-kasse. Hvis den selvstendige så gjenopptar sin virksomhet, vil man ha en fem års «karantene» hvor man ikke kan motta samme støtte (Kolsrud, 2018).

I Finland har man knyttet dagpengeordningen direkte opp mot den registrerte YEL-inntekten. For å få dagpenger («basic daily allowance»), er det en forutsetning at den månedlige YEL-inntekten er på minst 1104 euro (i 2021), og at man har vært selvstendig næringsdrivende i minst 15 av de 48 siste månedene før man ble arbeidsledig (KELA). I tillegg kan man tegne en arbeidsledighetsforsikring via en a-kasse for selvstendig næringsdrivende, for å motta en høyere dagpengeutbetaling («earnings-related daily allowance»). Man kan eksempelvis tilslutte seg den såkalte Yrittäjäkassa – («Företagarkassan»), om man tjener minst 13 247 euro per år. A-kassen utbetaler så dagpenger basert på FöPL-innbetaling – inntekter registrert i forbindelse med obligatorisk pensjonssparing. Denne utbetalingen forutsetter at man kan dokumentere at foretaksvirksomheten har opphørt, som blant annet medfører å avslutte sin pensjonssparing for selvstendige (Yrittäjäkassa, u.å.).

Både i Danmark og Sverige er a-kasemedlemskap og dermed også opparbeidelse av tilhørende ytelser frivillig. Erfaringer fra Sverige har vist at slike frivillige

ordninger er avhengig av en viss andel statlige subsidier for å få en lav nok pris som gjør at selvstendige ønsker å benytte seg av dem (Kolsrud, 2018). ILO og OECD anbefaler å gjøre selvstendig næringsdrivendes ordninger for dagpenger («unemployment benefits») obligatorisk, da frivillige ordninger ofte fører til at det kun er de mest utsatte, altså de som har mest å tjene på ordningen, som vil tegne en forsikring (ILO & OECD, 2020). Det er med andre ord de «dyreste» som vil benytte seg av ordningen. En frivillig ordning er også sensitiv for hvor mange som tegner forsikringen: fallende oppslutning vil kunne kreve høyere premier, som igjen fører til lavere oppslutning.

I tillegg til de frivillige ordningene i våre naboland eksisterer det også ordninger med obligatorisk arbeidsledighetsforsikring administrert av staten. I Slovenia er både arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende lovpålagt å forsikre seg mot arbeidsledighet. For de selvstendige innebærer dette å måtte betale både arbeidstakerdelen av forsikringen (0,14 prosent av inntekt) og arbeidsgiverens andel (0,06 prosent) (Stropnik mfl., 2017). Slik opparbeider de selvstendige seg en forsikring tilsvarende sin gjennomsnittsinntekt de siste åtte månedene.

4.3 Sykepenger

Norge

Sykepenger for ordinære arbeidstakere dekkes av arbeidsgiver de første 16 dagene av arbeidstakers sykdom, deretter overtar NAV sykepengeutbetalingen. Som selvstendig næringsdrivende må man selv dekke arbeidsgiverperioden på 16 dager. I tillegg har selvstendige ikke rett til full dekning av sykepenger opp til 6 G fra dag 17, men får 80 prosent av sykepengegrunnlaget (folketrygdloven § 8-34). I forbindelse med koronasituasjonen har ventetiden blitt endret til sykepenger fra fjerde dag ved sykefravær som skyldes korona. Selvstendige har normalt også mulighet til å tegne egen sykefraværsforsikring gjennom NAV (NAV, n.d.), med tre ulike dekningsgrader:

- 80 prosent dekning av sykepengegrunnlaget fra 1.–16. sykefraværsdag
- 100 prosent dekning av sykepengegrunnlaget fra 17. sykefraværsdag
- 100 prosent dekning av sykepengegrunnlaget fra første sykefraværsdag

Per 09.04.20 hadde ordningene en premiesats på henholdsvis 2,3 prosent, 1,6 prosent og 9,4 prosent), og premien regnes ut fra næringsinntekt siste tre år. Hvis man eksempelvis tjener gjennomsnittlig 600 000 kroner, vil man ved de ulike løsningene måtte betale henholdsvis 13 800, 9600 og 56 400 kroner årlig. Ifølge en Menon-rapport fra 2016, hadde kun 11 prosent av selvstendig næringsdrivende tegnet en slik forsikring (Grünfeld mfl., 2016). Illustrerende for bredden i gruppen som utgjør selvstendige, viser rapporten at mannlige selvstendige har særlig høy risiko for arbeidsulykker, samtidig som kvinnelige selvstendige er mindre utmattet og har mindre sykefravær enn arbeidstakere. Dette kan imidlertid også ha sammenheng med at det er lite rom for å sykemelde seg i slike situasjoner, da det vil ha betydning for inntekten både på kort og lang sikt dersom kunder forsvinner.

I andre land

I Danmark har man et system likt det norske, men med færre ventedager (14 dager mot 16 ventedager i Norge) (Kvist, 2017b). Antall ventedager korresponderer ikke med arbeidsgiverperioden for arbeidstakere, som i Danmark er 30 dager (Munkholm & Schjøler, 2020). For å få rett til sykepenger, må den selvstendige ha drevet næringsvirksomhet i vesentlig grad i minst seks av de siste tolv månedene, inkludert

måneden før sykemeldingen. Næringsvirksomheten må minst ha vært drevet på halv tid (Munkholm & Schjøler, 2020). Det finnes også en sykeforsikring for selvstendige lik den norske: man kan velge mellom minimumsdekning eller maksimumsdekning fra første eller tredje sykedag (Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering, 2020). Minimumsdekning gir utbetaling på to tredeler av høyeste sykepengesats (i 2022 DKK 4,465 per uke³) uansett størrelsen på inntekt. Ved maksimumsdekning beregnes utbetalinger fra overskudd i virksomheten: ved overskudd på minst 154 596 danske kroner året før, vil man være sikret minst minimumssats, mens man ved overskudd over 231 920 kroner kan få høyeste sykepengesats.

Tabell 4.1 Forsikringspremie, sykeforsikring for selvstendige 2022, Danmark. Kilde: (Virk, 2021a) (Virk, 2021b).

Dager	Minstedekning	Maksdekning
1	3954 DKK	5931 DKK
3	2558 DKK	3387 DKK

I Sverige kan man tegne forsikring via Försäkringskassan, og forsikringspremien varierer etter hvor mange ventedager man velger at skal inngå i forsikringen (1, 7, 14, 30, 60 eller 90). Sju ventedager er som utgangspunkt standard ved tegning av avtale med Försäkringskassan. Ved fylte 55 år kan man ikke velge kortere enn sju ventedager. Valg av antall ventedager påvirker forsikringsbeløpet. Jo færre ventedager man velger, desto høyere er premien man betaler. Tall fra 2017 viste at av de 299 844 som hadde tegnet forsikring, hadde hele 263 408 valgt sju ventedager. Det nest mest valgte alternativet var én ventedag, valgt av 26 696 personer (SOU 2019:41, s. 86). Egenavgiften til sykeforsikringen i 2021 utgjorde 3,93 prosent for én ventedag og 3,64 prosent for sju ventedager (skatteverket.se).⁴

I Finland beregnes sykepenger for selvstendige ut fra den finske obligatoriske pensjonssparingen (YEL) for de selvstendige, hvor utbetaling av sykepenger utregnes basert på hvor mye som er registrert i inntekt (se avsnitt 4.1 for utdypende forklaring). En utfordring med dette systemet er at mange selvstendige reduserer inntekten og følgelig pensjonssparingen, og som en konsekvens får de for lave utbetalinger av sykepenger (Kangas & Kallioma-Puha, 2017). Likevel trekkes ordningen frem som «best practice» av EU (European Commission, 2018), blant annet fordi systemet innebærer at man som selvstendig næringsdrivende kun har én ventedag – mot 16 i Norge (Ilmarinen, u.å.).

En lignende form for obligatorisk forsikring finnes i Slovenia. Likt den slovenske forsikringsmodellen for dagpenger har man i Slovenia også en modell for obligatorisk sykepengeforsikring. Her betaler de selvstendige forsikringspremie av overskudd i siste år tilsvarende både det som til vanlig er arbeidsgivers andel (6,56 prosent) og arbeidstakers andel (6,36 prosent) (Stropnik mfl., 2017).

4.4 Andre ordninger

Kunstnere er en gruppe som i særlig stor grad omfattes av utfordringer knyttet til en såkalt «blandingsøkonomi», gjerne omtalt som en «kunstnerøkonomi». De kan kombinere oppdrag som selvstendig, frilansvirksomhet og kortere ansettelsesforhold.

³ <https://bm.dk/satser/satser-for-2022/>

⁴ Beløpet gjelder opp til 8 G. For full oversikt over de ulike ventetidene, se <https://www.skatteverket.se/foretag/drivaforetag/foretagsformer/enskildnaringsverksamhet/egenavgifter.4.361dc8c15312eff6fd1f678.html#karens>

Deres situasjon kjennetegnes av svingninger i oppdrag og av lav inntekt. I Tyskland har man etablert en såkalt «artists insurance»-ordning. For å bøte på de selvstendiges utfordring med dobbeltdekning – av både arbeidsgiver og arbeidstakerandel – har man for kvalifiserte tyske forfattere og kunstnere innført en trygdeordning basert på økt beskatning for konsum av kultur: Forfattere og kunstnere betaler halvparten av trygdeordningen, det offentlige dekker 20 prosent på vegne av befolkningen, mens institusjoner som i stor grad avhenger av forfatteres og kunstneres arbeid betaler de resterende 30 prosentene. Ordningen administreres av det tyske arbeids- og sosialdepartementet (OECD, 2018, s. 30). Ordningen dekker kunstneres sosiale sikkerhetsnett, men ikke pensjon. En utfordring ved ordningen er at man har mange som akkurat kvalifiserer inntektsmessig til å bli med i ordningen, men som relativt sett bidrar lite – «leads to a concentration of bad risks in the fund» (OECD, 2018, s. 31).

4.5 Koronatilpasninger

På flere områder har koronakrisen synliggjort og forsterket eksisterende svakheter i arbeidslivet, også for selvstendig næringsdrivende. De selvstendiges særstilling i arbeidsmarkedet har gjort at det har vært utfordrende å utforme støtteordninger som favner mangfoldet av selvstendige. Der hvor vanlige arbeidstakere har fast månedlig inntekt, kan selvstendig næringsdrivende ha store svingninger, best illustrert ved eksempelvis aktører innenfor musikkbransjen som har sommeren som sin høysesong. På samme tid har krisen også fungert som et stort eksperiment, hvor man blant annet har fått prøvd ut nye støtteordninger og velferdsordninger for blant annet selvstendig næringsdrivende. Hva kan man lære?

En studie fra april og mai 2020 utført av BI på vegne av Musikkindustriens Næringsråd viste at 84 prosent av frilansere og selvstendige innenfor musikkfeltet («musikkbransjen») hadde fått avlyst oppdrag som følge av koronanedstengingen (Gran mfl., 2020).⁵ Lignende tendenser ble avdekket i en britisk studie, som fant at tre av fire selvstendige i Storbritannia hadde fått redusert sin inntekt som følge av koronakrisen (Blundell & Machin, 2020). Her fant man også at eldre selvstendige med lav inntekt og uten egne ansatte var blitt spesielt hardt rammet.

I Norge innførte regjeringen en midlertidig kompensasjonsordning for selvstendig næringsdrivende (NAV, 2021). Ordningen skulle sikre kompensasjon for selvstendig næringsdrivende som hadde mistet inntekt som følge av koronautbruddet. Ordningen dekket frem til 30. oktober 2020 80 prosent av tapt inntekt opp til 6 G. Fra 1. november 2020 ble ordningen redusert til å dekke opp mot 60 prosent av tapt inntekt opp til 6 G.⁶ I en studie av koronakrisens konsekvenser for kultursektoren finner Grünfeld mfl. (2020) at utsatt forskuddsskatt og kompensasjon for tapt inntekt var de to offentlige tiltakene som var brukt av klart flest av de selvstendige i kultursektoren. Studien viser også at ulike deler av kultursektoren har vært hardere rammet enn andre: Musikkfeltet anslås å ha fått et 50 prosent inntektsbortfall i 2020, mens litteratur og visuell kunst anslås å «bare» ha hatt et inntektsbortfall på 20 prosent (Grünfeld mfl., 2020, s. 64). Dette illustrerer godt det mer overordnede poenget at ulike sektorer – og dermed ulike selvstendige – ble rammet ulikt av pandemien.

⁵ Undersøkelsen bemerker at 27 prosent av respondentene har benyttet seg av tilskudd fra Kulturrådet, som utgjør en viktig inntektskilde. Eventuelle tilpasninger bør således ses i sammenheng med eksisterende stipend og tilskuddsordninger.

⁶ Reduksjonen til 60 prosent av 6 G er foretatt i etterkant av at Holden mfl. problematiserte kompensasjonsgraden for selvstendige (2020).

I undersøkelsen blant musikerne fant Gran mfl. (2020) at offentlige tiltak på det tidspunktet (april og mai 2020) kun hadde blitt benyttet av et fåtall. De to mest benyttede tiltakene var utsatt forskuddsskatt og kompensasjonsordning for selvstendige, som var benyttet av 28 prosent av respondentene. Respondentene savnet blant annet dagpenger fra dag én og en mer målrettet kontantstøtteordning for enkeltpersonforetak (Gran mfl., 2020, s. 30). Det bemerkes at sektorens «blandingsøkonomi» gjør at selvstendige og frilansere innenfor kulturfeltet gjerne har en kombinasjon av tilknytningsformer og dermed en kombinasjon av ulike rettigheter. Dette skaper igjen usikkerhet rundt hvilke rettigheter og ordninger man kvalifiserer for.

Til tross for at smitteverntiltak har blitt gradvis lempet på i 2021, argumenterte blant annet kultursektoren for at de fortsatt ble rammet av «etterdønningene» etter pandemien, og flere krevde at tiltak måtte opprettholdes ut 2021 (Kifle & Mejdal, 2021). Regjeringen annonserte 18.10.21 at de valgte å forlenge ordningen ut 2021 (Arbeids- og sosialdepartementet, 2021).

Koronakrisen har også ført til at selvstendige har fått tilbud om ulike former for kompensasjon for tapt arbeid. Både på Island og i Storbritannia har man opprettet kompensasjonsordninger for selvstendige likt den som er innført i Norge (Blundell & Machin, 2020; Vinnumalastofnun, u.å.).

I Storbritannia ble det laget en egen ordning for selvstendige – «Self-employment Income Support Scheme (SEISS)» – som skulle være bedre tilpasset deres behov. Denne støtteordningen representerte noe helt nytt i en britisk kontekst, og utgjorde en kompensasjon for tapt inntekt hvor selvstendige kunne få opp mot 7500 britiske pund, med 80 prosent av inntektstap fra samme periode året før (Blundell & Machin, 2020, s. 7). Et interessant funn er at respondentene var villig til å avse 10 prosent av fremtidig inntekt for å sikre dekning av inntekt ved fremtidige kriser (Blundell & Machin, 2020). Generelt kan man tenke seg at selvstendig næringsdrivendes opplevelser av velferdsordninger og sikkerhetsnett i møte med koronakrisen kan påvirke hvilke ordninger som vil etterspørres i fremtiden i ulike land, også i Norge. I Tyskland har man gitt selvstendige som har blitt syke eller har havnet i karantene mulighet til å få økonomisk støtte tilsvarende inntekter fra forrige skatteår (ILO & OECD).

4.6 Oppsummering

Som diskutert, må tilpasninger av velferdsordninger forholde seg til velferdssystemet de skal implementeres i. Vi har derfor sett på de eksisterende ordningene for pensjon, dagpenger og sykepenger for selvstendig næringsdrivende og på hvordan ordningene er lagt opp i de andre nordiske landene. Generelt kan vi skille mellom obligatoriske og valgfrie ordninger, hvorav Finland og til dels Island har valgt obligatoriske, mens Norge, Sverige og Danmark har frivillige ordninger. Nyansene i de frivillige ordningene ligger i valgmuligheter og innretning. En utfordring med valgfrie ordninger er at det sett fra den selvstendiges utgangspunkt ikke nødvendigvis er et reelt valg å benytte seg av dem. Som vi skal se i neste kapittel, er lav inntekt et generelt problem blant de selvstendige. Med lav inntekt blir andelen man kan sette av til å ta «fornuftige valg» lavere, og den reelle valgfriheten reduseres.

5 Problemer og mulige løsninger

I dette kapitlet ser vi på hva som er de største utfordringene selvstendige og frilansere har i dag når det gjelder inntektssikring, og vi konsentrerer oss om sykepenger, dagpenger og pensjon. I tillegg til å beskrive problemene slik de ser ut fra de selvstendige selv og deres rådgivere, drøfter vi også fordeler og ulemper med ulike tilpasninger.

5.1 Lav inntekt – et grunnleggende problem

Som gjennomgangen i kapittel 3 viser, er det stor variasjon i inntekten til selvstendige, og noen bransjer har langt flere med lav inntekt enn andre. Inntekten til en betydelig andel selvstendige er såpass lav at det fremstår som vanskelig for disse personene å sette av midler til pensjon, buffer til perioder med manglende inntekt og så videre. I bransjer med lav inntekt, er det også en god del som har lav inntekt over lengre tid. Dette er i tråd med funn i analyser andre har gjort, og Heian mfl. (2015) finner for eksempel at kunstnere kommer forholdsvis dårlig ut når det gjelder lønns-/inntektsvekst, og næringsdrivende kunstnere kommer dårligere ut enn ansatte.

Fra informantene blir lav inntekt brukt som forklaring på at få sparer til pensjon eller tegner forsikringer som skal dekke inntektstap ved sykdom eller ledighet. Den enkelte kan synes det er vanskelig å sette av penger til slike utgifter, når de i utgangspunktet sliter med å få inntekten til å dekke utgifter til livsopphold. Vi går ikke her inn på arbeid som er gjort for å øke inntekten til disse gruppene, men konstaterer at dette er situasjonen for en betydelig andel i denne gruppen, og særlig for de som arbeider innen kreative bransjer, kunst og kultur og vaktmester/renhold.

5.2 Skattemessige utfordringer

I intervjuene har det kommet frem at enkelte skatteregler gjør at selvstendige kan oppleve å komme i en mer ugunstig situasjon enn arbeidstakere, og at situasjonen er ulik alt etter om en driver et AS eller et enkeltpersonforetak. Et slikt innspill er tilknyttet ordningen med minstefradrag for arbeidstakere. Dette minstefradraget trekkes fra pensjonsinntekten før skatt beregnes. Formålet med minstefradraget er i utgangspunktet å lette saksbehandlingen for skattemyndighetene og innberetningen for arbeidstakeren ved at de fradragsberettigede utgiftene en person har i forbindelse med yrkesutøvelsen, er standardisert i et fast fradrag. Utgifter ut over dette kan en lønnskaker kreve fradrag for, men utgiftene må i så fall dokumenteres. For selvstendige er det ikke et tilsvarende system, men der kan en trekke fra de faktiske utgiftene en har i forbindelse med næringsvirksomheten. En utfordring for de selvstendige er at fratrukket som gjøres i brutto næringsinntekt, reduserer pensjonsinntekten tilsvarende. Dermed blir også grunnlaget de selvstendige får for å opptjene andre rettigheter, lavere. Dette gjelder for alle typer utgifter, og også for utgifter til ordninger for inntektssikring. Et eksempel er innbetaling til innskuddspensjonsordninger. Innskuddet i en slik ordning er fradragsberettiget. Fradraget reduserer ikke bare skatten, men også pensjonsinntekten og dermed opptjeningen fra folketrygden. I praksis innebærer det at alle som tjener mindre enn 7,1 ganger folketrygdens grunnbeløp (G),

som tilsvarer 755 433 kroner i 2021, ikke vil kunne gjøre innskudd i en innskuddspensjonsordning uten at det innebærer redusert tilleggspensjon fra folketrygden. Har den selvstendige under 6 G i inntekt, vil sparing i en inntektspensjonsordning også redusere ytelser ved sykdom og uførhet. For selvstendige med lav inntekt, vil det derfor ikke være lønnsomt å opprette en innskuddspensjonsordning (se også punkt 5.5).

Et annet spørsmål er knyttet til selskapsform. I gruppeintervjuene var det noe diskusjon om valg mellom aksjeselskap (AS) og enkeltpersonforetak som organisasjonsform for selvstendige. Valget har konsekvenser ikke bare for de sosiale rettighetene, men også for økonomisk risiko og skatt. Vi går ikke inn på alle forskjellene her, men når det kommer til sosiale rettigheter, er forskjellen at eieren kan ansette seg selv i et AS og dermed opptjene rettigheter som arbeidstaker. Det vil kunne sikre den ansatte bedre rettigheter enn eier av et enkeltpersonforetak ved sykdom, arbeidsledighet og pensjon. Å ha en ansatt i selskapet innebærer imidlertid at selskapet må betale arbeidsgiveravgift. Videre vil det ved sykdom være selskapet som betaler de første 16 dagene, slik at det er først fra den 17. dagen at eier av selskapet vil kunne få bedre ytelser fra folketrygden enn vedkommende ville hatt som eier av enkeltpersonforetak. Små bedrifter kan imidlertid forsikre seg mot ansvar for sykepenger i arbeidsgiverperioden (folketrygdloven § 8-21), men under én prosent av virksomhetene har gjort det (Arbeids- og sosialdepartementet, 2020).⁷ Det er ulike forhold som kan tale for den ene eller andre organisasjonsformen. Ulike rådgivertjenester på nett anbefaler gjerne enkeltpersonforetak ved lave inntekter og aksjeselskap når selskapets inntekter blir høyere (opp mot 1 million kroner).

Selvstendige med enkeltpersonforetak har ifølge en av våre informanter en skattemessig ulempe sammenlignet med aksjeselskap dersom inntekten er variabel. I et aksjeselskap kan en beholde overskuddet i virksomheten, og dermed unngå at det beskattes, og så ta ut overskuddet etter behov. En tilsvarende løsning finnes ikke for enkeltpersonforetak, der alt overskudd skattlegges. Informanten pekte på muligheten for å blåse støv av konsolideringsfondene som fantes på 1980-tallet. Spørsmålet om enkeltpersonforetak bør skattes ved utdeling istedenfor løpende, ble drøftet av et regjeringnsnedsatt utvalg i 2005 (NOU 2005: 02). Utvalget kom til at en i prinsippet burde sikre likebehandling av aksjeselskap og enkeltpersonforetak, men at det i så fall ville kreve full regnskaps- og revisjonsplikt for enkeltpersonforetak, og at det ville medføre betydelige merkostnader for mange mindre næringsdrivende. Utvalget fant heller ikke å kunne anbefale en valgfri ordning, av hensyn til muligheten for skjult utdeling innenfor samme persons økonomi og fordi det ville innebære et svært komplisert regelverk. Siden den gang er regnskaps- og revisjonsplikten endret, og aksjeselskap med mindre enn 6 millioner kroner i driftsinntekter har ikke revisjonsplikt.⁸ Dette kan gjøre at spørsmålet vurderes annerledes i dag enn tidligere.

Uttaksutvalget drøftet også muligheten for å innføre en ordning som lignet på avsetning til konsolideringsfond. De drøftet dette med utgangspunkt i en dansk ordning, der en næringsdrivende kan avsette opp til 25 prosent av overskuddet og inntektsføre det et senere år. Ordningen var ment å gi den næringsdrivende en mulighet til å utjevne den skattemessige virkningen av svingende inntekter, uten at det krever en regnskapsmessig atskillelse av virksomhetens økonomi fra den næringsdrivendes privatøkonomi (NOU 2005: 02, pkt. 12.3). Utvalget pekte imidlertid på at ordningen med konsolideringsfond i Norge ble avvirket i 1992, fordi den reelt sett innebar en

⁷ Også denne forsikringen er selvfinansierende og premien fastsettes som en prosent av samlede lønnsutbetalinger.

⁸ Se Forskrift av 1. mars 2018 nr. 7 om terskelverdier for beslutning om å unnlate revisjon etter aksjeloven § 7-6, § 1.

senkning av skattesatsene for virksomheter som hadde økonomi til å foreta avsetninger, og utvalget mente at de prinsippene som ble lagt til grunn for skattereformen i 1992, fremdeles var viktige for at skattesystemet skal virke effektivt og bidra til økonomisk vekst.

5.3 Sykepenger

Verken selvstendige eller frilansere har rett til sykepenger i arbeidsgiverperioden. For arbeidstakere er det arbeidsgiverne som har plikt til å betale lønn de første 16 dagene, og en tilsvarende plikt har de ikke når de setter ut oppdrag til frilansere eller selvstendige. I tillegg til arbeidsgiverperioden, er det også forskjeller i ytelsene. Frilansere vil få utbetalt 100 prosent dekning fra 17. dag (folketrygdloven § 8-38), mens selvstendige som nevnt (punkt 4.3) har en redusert sykepengedekning og får utbetalt 80 prosent av sykepengegrunnlaget (§ 8-34). Sykepengegrunnlaget beregnes også ulikt. For selvstendige beregnes dette på grunnlag av gjennomsnittlig pensjonsgivende årsinntekt de siste tre årene. En tredel av inntekten mellom 6 G og 12 G tas med, mens inntekt over 12 G ikke tas med (§ 8-35). For frilansere fastsettes sykepengegrunnlaget i utgangspunktet som for arbeidstakere, og baserer seg da på gjennomsnittsinntekt siste tre måneder. NAV beregner dette på bakgrunn av inntekter som rapporteres til a-ordningen, og det forutsetter i utgangspunktet at oppdragsgiver har oppfylt sin rapporteringsplikt. Sykepengegrunnlaget per år kan ikke overstige 6 G for arbeidstakere. Folketrygdloven har også egne bestemmelser for dem med kombinerte inntekter. Hvis en person på sykemeldingstidspunktet har inntekt fra en kombinasjon av disse rollene, skal bestemmelsene for arbeidstakere følges, men slik at deler av dekningen i gitte tilfeller kan være på 80 prosent (se §§ 8-40 flg.). Det er videre kun arbeidstakere som har rett til feriepenger av sykepenger. Disse får feriepenger for de første 48 sykepengedagene i opptjeningsåret i tillegg til arbeidsgiverperioden.

Utfordringen for selvstendige, frilansere og andre som veksler mellom disse rollene og det å være midlertidig ansatt, er flere. For frilansere er det manglende inntekt i de første 16 dagene som særlig er et problem. For selvstendige er det i tillegg et problem at dekningen fra dag 17 ikke er like høy som for andre grupper, men per i dag ligger på 80 prosent. Forsikringsordningen som NAV tilbyr, oppleves som dyr og dermed lite relevant.

Ekstraforsikringene er for dyre, ingen av våre tegner slike (rådgiver, forbund).

Premien for selvstendige beregnes med grunnlag i sykepengegrunnlaget, og den varierer fra 1,6 prosent til 9,4 prosent alt etter om en ønsker både dekning i arbeidsgiverperioden og 100 prosent dekning (per 1. januar 2021). For frilansere som ønsker forsikring de første 16 dagene, er premien 2,2 prosent. Bakgrunnen for at premiene er høye, er at ordningen skal være selvfinansierende. Økt utbetaling fra ordningen vil dermed føre til økte premier. Dette gjør også at det kan være betydelige variasjoner i premien fra ett år til et annet. For eksempel økte sykepengegrunnlaget for selvstendige som ønsket 100 prosent utbetaling fra første sykedag, med to prosentpoeng fra 2. halvår 2020 til første halvår 2021. Tall fra NAV viser at antallet selvstendige med sykepengeforsikring har gått ned over tid, fra 35 000 i 2000 til vel 18 000 i 2016 (Proba 2016, s. 19–20). I 2019 hadde 11 prosent av selvstendige og 0,5 prosent av frilanserne

tegnet forsikring, og de fleste valgte alternativet om 100 prosent sykepenges fra 17. dag.⁹

Som et alternativ til NAVs ordninger, er det enkelte medlemsorganisasjoner for selvstendige som har forsikringsordninger både for sykefravær, yrkesskade og også pensjonsordninger. Dersom en sammenligner avgiftene for arbeidstakere med selvstendige, er forsikringspremien relativt sett ikke særlig høy. Alt etter hvor virksomheten er etablert (se 6.1), vil de samlede avgiftene i arbeidsgiveravgift og trygdeavgift kunne være maksimalt 22,3 prosent for arbeidstakere, i tillegg til at arbeidsgiver betaler lønn de første 16 dagene av sykefraværet. Til sammenligning vil kombinasjonen av trygdeavgift og forsikringspremie til NAV utgjøre 19,8 prosent i 2021 med full dekning.

Et problem som ble løftet frem i intervjuene når det gjaldt dagens ordninger, var knyttet til kombinasjonsinntekter. I 2019 trådte det i kraft særlige regler som skulle løse problemstillinger knyttet til beregning av ytelser for dem med kombinasjonsinntekter. Et spørsmål som ikke er løst, er forsikringsordninger for de som har både nærings- og lønnsinntekt. En frilanser som har noe næringsinntekt, må ifølge en av informantene tegne forsikring for selvstendige, selv om næringsinntekten er langt lavere enn lønnsinntekten. Det kan for eksempel være relatert til utbetaling av royalties, eller en frilanser som tar enkeltoppdrag som selvstendig.

Flere av informantene er opptatt av at de har mange dager uten inntekt før de kommer inn på NAVs ordning. De mener videre at få av de selvstendige har kunnskap om hva deres rettigheter er og hvilke forsikringsordninger som finnes. Dette er gjerne noe den enkelte ikke setter seg inn i før det blir aktuelt. Ifølge informantene, ender mange da opp med å jobbe selv om de egentlig er syke. Informanter innen kreative bransjer sier også at de ikke ønsker å sette oppdragsgiverne i en skvis. Flere uttrykker dessuten at de føler på et ansvar for å skaffe en erstatter dersom de selv blir syk, selv om de da risikerer at det er erstatteren som også sikrer seg neste oppdrag. Dette er imidlertid forhold som det er vanskelig å regulere bort.

For selvstendige med ansatte, slik som i taxinæringen der løyvehaver gjerne også har andre sjåfører som kjører, vil det være vanskelig å påvise et inntektstap under sykdommen. Dette fordi det er andre som kjører mens løyvehaveren er syk. Selv om inntjeningen blir lavere for løyvehaveren, så opprettholdes driften i selskapet under sykefraværet. Dermed vil vilkårene for å få sykepenges falle bort, og flere har ifølge vår informant opplevd å få tilbakebetalingskrav fra NAV.

Både rådgivere og de selvstendige vi har snakket med, sier at mange har opplevelse av at kunnskapen om selvstendige, frilansere og de som kombinerer ulike roller, er mangelfull på de ulike NAV-kontorene. De kan få ulike svar alt etter hvilken saksbehandler de snakker med. Særlig problematisk oppleves situasjonen for de som har både lønns- og næringsinntekt. Frilansere har også opplevd problemer der oppdragsgivere ikke rapporterer lønn inn i a-ordningen. Frilanseren får da oppgaven med å sende inn riktig dokumentasjon. For en frilanser eller en selvstendig som har mange oppdragsgivere og har gjort mange korte oppdrag, blir dette en omfattende dokumentasjonsjobb. En av informantene fortalte at vedkommende hadde gitt opp dette, og heller latt være å søke sykepenges for den aktuelle perioden.

⁹ Brev av 21. desember 2020 fra Arbeids- og sosialdepartementet til Stortingets president, Svar på spørsmål til skriftlig besvarelse nr. 777 fra representanten Terje Breivik.

5.4 Dagpenger

Mens frilansere og midlertidig ansatte vil ha rett til dagpenger, gjelder ikke det for selvstendige. De må selv planlegge økonomien slik at de har midler til å dekke utgifter i perioder med lavere inntekt. Dette fungerer i den grad inntekten for de ulike oppdragene er stor nok til å sette av penger. Flere av dem vi har intervjuet sier også at de får dette til å gå rundt ved at de tilpasser de faste utgiftene sine etter hva de forventer å tjene. Det var først da samfunnet stengte ned i mars 2020 som følge av koronapandemien, at dette ble problematisk for mange. Det tok tid før kompensasjonsordningen kom på plass, og i denne perioden sto de uten noen form for inntekt. Kompensasjonsordningen kunne også slå veldig ulikt ut, alt etter hvilken inntjening de hadde hatt året før. For selvstendige med svært variable inntekter kunne dette slå både heldig og uheldig ut.

Normalt sett vil det ikke finnes en kompensasjonsordning. Hvis de selvstendige ikke klarer å skaffe seg inntekt, vil de kunne søke sosialstønad. Dette vil ofte forutsette at de må selge eventuelt utstyr først, noe som kan gjøre det vanskelig å ta opp aktiviteten senere. Samtidig er enkelte av informantene også tydelig på at det er en forutsetning for at en kan drive som selvstendig at en klarer å skaffe seg inntekt, og at en ikke kan forvente at staten stiller opp i perioder med oppdragstørke.

De som tar oppdrag som midlertidig ansatt, kan melde seg arbeidsledig når oppdraget er ferdig. Noen gjør også det, mens andre sier at de ikke gjør det eller at det avhenger av om de har avtalt et nytt oppdrag. Hvis de har en slik avtale, kan det være at de ikke melder seg arbeidsledig. En utfordring for dem med kombinerte inntekter kan være at selv om dagpengenivået er lavt, så kan arbeid som de gjør for å skaffe seg nye oppdrag eller vedlikeholde kompetansen bli regnet som aktivitet hos NAV og dermed gå til fradrag. Dette anser de selvstendige som problematisk, og de gir uttrykk for at NAV har liten forståelse for den aktiviteten de driver.

Vi har opplevd at NAV har krevd at en frilans pianist skal føre opp øving i egen stue som aktivitet, og at det regnes som jobb om man treffer andre musikere (rådgiver, fagforbund).

5.5 Pensjon

Pensjon blir trukket frem som det største problemet av våre informanter. Få av de selvstendige og frilanserne i de laveste inntektsgruppene har opprettet pensjonsordning. Noen sparer gjennom å nedbetale gjeld på bolig, og én av våre informanter har startet sparing i et eget indeksfond. Ifølge flere informanter er kunnskapen om omlegging av folketrygden og hva de kan forvente å få fra folketrygden gjennomgående lav. Situasjonen fremstår som lik, enten det er selvstendige med næringsinntekt, frilansere eller personer som kombinerer disse rollene med midlertidige stillinger, selv om problemene er noe ulike.

For selvstendige har problemet i første omgang vært knyttet til at det ikke lønner seg å spare til pensjon i en innskuddspensjonsavtale med mindre enkeltpersonforetaket har en inntekt på mer enn 7,1 G. Opptjeningsgrunnlaget i folketrygden blir med andre ord lavere, og den livslange pensjonen fra folketrygden mindre. Tilleggspensjonen beregnes på grunnlag av pensjonsgivende inntekt (folketrygdloven § 3-8), og for selvstendige vil dette være den beregnede personinntekten slik dette er regulert i skatteloven §§ 12-10 til 12-13. I praksis innebærer dette at sparebeløpet i en innskuddspensjonsordning går til fradrag i beregnet personinntekt. Den selvstendige vil på den ene siden få lavere trinnskatt og trygdeavgift, men også lavere tilleggspensjon.

Uttak fra innskuddspensjonsordningen vil skattlegges på pensjon, med både trinnskatt, trygdeavgift (lavere sats) og skatt på alminnelig inntekt.

I et eksempel publisert på Skattebetalerforeningens nettside, tas det utgangspunkt i en person som i 2017 har beregnet personinntekt på 500 000 kroner, og som sparer 6 prosent av inntekten i en innskuddspensjonsordning. Personen vil få fradrag i marginalskatten (i eksempelet på ca 38 prosent), slik at denne delen av innskuddet får personen tilbake. Samtidig reduseres personopptjeningen på det samme beløpet. Denne er på 18,1 prosent, slik at det faktiske beløpet personen får tilbake, er på ca 20 prosent. Når pensjonen igjen utbetales, vil den skattlegges med mellom 30 og 40 prosent, slik at det opprinnelige fradraget er langt lavere enn det personen skattlegges for ved utbetaling.

Hadde personen derimot tjent 750 000 kroner i 2017, ville fradraget vært høyere, da marginalskatten for dette inntektsnivået er høyere. Fradraget ville dermed vært høyere enn skattleggingen av utbetalingen. I tillegg ville personen ikke fått redusert opptjening i folketrygden, da personinntekten fortsatt overstiger maksimalt grunnlag for opptjening på 7,1 G (Lothe, 2019).

For selvstendige som tjener under 7,1 G, er alternativet til å etablere en pensjonsordning enten å tegne en individuell pensjonsforsikring (IPS) eller å spare for eksempel i et ordinært fond. Innbetalingen gir et fradrag i alminnelig inntekt, ikke personinntekt, og reduserer dermed ikke opptjeningen i folketrygden. I IPS-ordningen får en i realiteten utsatt nettoskatt på sparebeløpet. Beløpet og avkastningen bindes frem til en er 62 år, og en betaler ordinær kapitalskatt på uttak fra ordningen etter 62 år (det betyr at en ikke betaler trinnskatt og trygdeavgift). I motsetning til BSU er altså ikke dette en varig skattegevinst, men en utsatt skatt, siden skatten må betales når pensjonssparingen tas ut. Fordelen med en IPS-ordning sammenlignet med fondssparing er også at en ikke betaler formuesskatt på pensjonssparingen.

Det er imidlertid begrensninger på hvor mye en kan spare i en IPS-ordning. Etter gjeldende regler kan en person maksimalt spare 40 000 kroner i løpet av et år (2021), og dette kan gi en skattefordel på inntil 8 800 kroner. Fra 2022 er årlig sparesats redusert til 15 000 kroner med en skattefordel på 3 300 kroner, noe som tilsvarende taket slik det var da den nye IPS-ordningen ble innført i 2017. Dette begrenser bruken av ordningen for de selvstendige. Samtidig så har IPS-ordningen ikke vært ment å være et alternativ til tjenstepensjonsordninger, men heller et supplement til de som ønsker å spare mer pensjon.

For personer med kombinerte inntekter har et problem også vært at de periodene de har vært ansatt, heller ikke har vært omfattet av en tjenstepensjonsordning. Dette har dels sammenheng med at det frem til nå ikke har vært pensjonsopptjening fra første krone, og heller ikke fra første dag. Både lengden på de midlertidige stillingene og hvor mye de har tjent, har dermed ført til at de ikke har tjent opp tjenstepensjon. Begge disse utfordringene er imidlertid nå løst. Pensjonslovgivningen er med virkning fra 1. januar 2022 endret, slik at både pensjon fra «første dag» og «første krone» (i realiteten fra første tusenlapp) inngår i ordningene.

Et annet problem for dem med kombinerte inntekter er at det ikke finnes ett system hvor personer med kombinerte inntekter kan samle innbetalinger fra ulike pensjonsordninger. De vil for eksempel kunne samle innbetaling fra obligatoriske tjenstepensjonsordninger på samme konto, men IPS eller fondssparing vil skje i andre ordninger.

Uavhengig av tilknytningsform, gir enkelte informanter uttrykk for at det er vanskelig å binde seg til en ordning med innbetaling av et fast beløp hver måned. Dersom en har variabel inntekt, kan det fremstå som risikofyllt å binde seg til en slik ordning. Det vil i første omgang gjelde tjenestepensjonsordninger for selvstendige, da IPS og fondssparing vil være mer fleksible på dette området.

5.6 Bedre ytelser og mulige finansieringsordninger

De selvstendige og fagforbundene ønsker bedring i ytelsene til selvstendige og frilansere. Dette gjelder særlig bedre muligheter for å spare til pensjon og høyere sykepengeutbetaling for selvstendige etter dag 16. Basert på litteraturgjennomgangen (se kapittel 4), ba vi informantene om en vurdering av ulike ordninger som andre land har innført. I hovedsak omfatter dette ulike former for obligatoriske ordninger, og frivillige ordninger som er støttet opp av insentiver.

Obligatoriske ordninger

Obligatoriske ordninger har den fordel at de vil kunne omfatte alle. Det innebærer at kostnaden for ordningen vil komme på toppen av honoraret til alle selvstendige, og ikke bare de som frivillig går inn i en slik ordning. En ordning som omfatter alle, vil også kunne innebære en omfordeling innad i ordningen ved at flere er med på å finansiere den. Som vi så i kapittel 4, eksisterer denne typen ordninger i Finland og på Island både når det gjelder pensjon og andre ytelser. I den finske ordningen er de selvstendige forpliktet til å betale inn en viss andel av inntekten sin i en obligatorisk ordning. De selvstendige kan synliggjøre denne utgiften i fakturaene til sine oppdragsgivere, noe som kan gjøre at oppdragsgiverne får større forståelse for hvordan honorarsatsen er satt sammen.

I den finske ordningen er det den selvstendige selv som betaler inn avgiften til a-kassen. En obligatorisk ordning kan også basere seg på at oppdragsgiver betaler en oppdragsgiveravgift for de oppdragene som kjøpes, tilsvarende som en arbeidsgiver betaler inn en arbeidsgiveravgift. I litteraturgjennomgangen har vi ikke funnet land med en slik ordning. Per i dag vil oppdragsgivere som bruker frilansere (uten eget selskap) melde disse inn til a-ordningen. For arbeidstakere vil bedriften (dvs. arbeidsgiver) få en tilbakemelding fra Skatteetaten om hva som skal betales i arbeidsgiveravgift. Siden bedriften også skal melde inn bruk av frilansere, ville det teknisk sannsynligvis ikke være noe i veien for at tilbakemeldingen omfatter en oppdragsgiveravgift. Noe tilsvarende registreringssystem gjelder ikke for kjøp av oppdrag fra enkeltpersonforetak, og måtte i så fall etableres. Videre synes det vanskelig å se for seg en slik avgift der oppdragsgiveren ikke er profesjonell, som for eksempel kunder hos frisører og fysioterapeuter. Innføring av en slik avgift må derfor begrenses til enkelte bransjer eller yrkesgrupper, men en slik begrensning kan muligens føre til tilpasninger eller forsøk på omgåelse.

En av informantene trakk frem et annet problem ved en oppdragsgiveravgift. Det var at de selvstendige innen kreative yrker ofte er oppdragsgivere for hverandre, og at de skiftet på å være oppdragsgivere og oppdragstakere. Der oppdragsgiverne selv er selvstendige, eller de er små selskaper med begrensede administrative ressurser, kan en oppdragsgiveravgift være vanskelig å administrere. Finansiering av ordningen vil i slike tilfeller måtte gjøres av en bransje som har lave inntekter.

Informantene hadde i utgangspunktet ulike vurderinger av de to alternative obligatoriske ordningene. Mens noen var positive til begge alternativene, var andre

bekymret for at slike ordninger vil legge for store økonomiske forpliktelser på de selvstendige.

Hvis en ordning pålegger oss kostnader, vil vi prøve å snike oss unna dem, ellers blir det bare belastning (tillitsvalgt).

Holdningen til informanten må ses mer som et uttrykk for at de selvstendige sliter med lav inntekt heller enn en generell holdning til betaling av skatt og avgifter. Denne informanten var, i likhet med flere andre, bekymret for at størrelsen på honorarene ville bli presset ned når det kom en slik avgift på toppen, og at dette ville skje uavhengig av om avgiften ble lagt på den selvstendige eller på oppdragsgiver. Dette er ikke en bekymring som selvstendige er alene om når det gjelder økte skatter og avgifter, argumentet brukes også av andre grupper der skatte- og avgiftsnivået økes. Der den selvstendige blir pliktig til å betale inn til en ordning, så var disse informantene redd for at det ville føles som en belastning, og nesten være umulig i perioder med lav inntekt. Andre var mer positive og mente at dersom dette var likt for alle, så ville det ha en oppdragende effekt på oppdragsgiverne. De mente at det sannsynligvis ville være vanskelig i en overgangsperiode, men at satsene så ville justere seg, slik at det var mulig å betale inn til en slik ordning.

Vi fikk moms – kan det ikke bli lovpålagt å innhente 5 prosent på alle selvstendige oppdrag? (selvstendig).

Ett av forbundene har en ordning med anbefalte minstesatser der de har tatt høyde for sosiale avgifter i satsene. De mener dette er viktig og at det har en oppdragende effekt.

Uavhengig av om dette er frivillig eller pliktig, vil det føre til at visse typer tjenester blir dyrere enn i dag. Enkelte av informantene mener at finansieringen må være frakoblet honorarene, nettopp for å unngå at disse går ned når avgiftene kommer på toppen. En måte å gjøre dette på, vil være å finansiere ordningen ved hjelp av andre skatter og avgifter. Gitt at arbeidstakernes ordninger finansieres gjennom trygdeavgift og arbeidsgiveravgift, vil en slik finansiering fremstå som ubalansert. For å kunne få dette til, må en prøve å balansere det samlede skatte- og avgiftstrykket for arbeidsgivere/arbeidstakere og oppdragsgivere/oppdragstakere.

Frivillige ordninger

Dagens ordninger for de selvstendige er delvis basert på et prinsipp om frivillighet. Det gjelder både pensjon og sykepenger ut over lovens minstesats. Som nevnt er inntrykket at det er få, særlig blant dem med lavest inntekt, som sparer til pensjon. Det er også få som tegner forsikring mot inntektsbortfall som følge av sykdom eller uførhet. Dersom insentivene for å tegne slike frivillige ordninger blir bedre, kan det tenkes at flere går inn på dem. Her finnes det mange ulike alternativer. Det kan for eksempel gjøres mer lønnsomt skattemessig å betale inn til slike ordninger, eller staten kan gå inn som medfinansør på andre måter, for eksempel ved å skyte inn en andel av det den selvstendige sparer i en pensjonsordning. I intervjuene ble denne typen ordninger i utgangspunktet godt mottatt, men det var samtidig vanskelig for informantene å ha noen oppfatning av hvor gode insentivene måtte være for å få en vesentlig økning i andelen selvstendige som ville gå inn i slike ordninger.

Spesielt om pensjon

Det er som beskrevet over, flere utfordringer når det gjelder pensjonssparing for selvstendige med lave inntekter. Enkelte av problemene som har blitt løftet frem av våre informanter, er i ferd med å bli løst. Det gjelder at arbeidstakere sparer opp pensjon fra første krone og fra første dag. Det er nå særlig to andre problemer som nevnes, og som det per i dag ikke er noen løsning på. Det ene gjelder at dersom selvstendige med inntekt under 7,1 G sparer i en innskuddspensjonsordning, så vil dette redusere folketrygdens pensjon. Det andre gjelder at det frem til nylig ikke har vært mulig å spare på en felles pensjonskonto dersom en kombinerer nærings- og lønnsinntekt, og det er fremdeles tilfelle for de som sparer i IPS-ordninger. 1. januar 2021 ble det innført individuell pensjonskonto. Alle som har en innskuddspensjon, får en slik konto. På kontoen samles i utgangspunktet alle pensjonskapitalbevis (pensjonsopptjening fra tidligere arbeidsforhold i virksomheter med innskuddspensjonsordning). Pensjonskapitalbevis fra IPS-ordninger (etter 2017-ordningen)¹⁰ kan imidlertid ikke gå inn på en slik konto på grunn av at disse er underlagt andre skatteregler ved uttak (Prop. 40 L (2018–2019), s. 10). Forarbeidene sier ikke noe mer om hva som gjør at dette er et problem, og om det er mulig å løse det.

5.7 Andre tiltak

Ut over å endre ulike inntektssikringsordninger, er det også andre tiltak som vil kunne forbedre situasjonen for de selvstendige og for dem med kombinerte inntekter. Et slikt grep ble gjort i 2019, da folketrygdlovens beregningsgrunnlag for sykepenger for dem med kombinerte inntekter ble endret. Endringen ble muliggjort ved innføring av a-ordningen, der oppdragsgivere også skal rapportere inn frilanseres inntekt (Prop. 37 L (2016–2017)). Personer som arbeider både som selvstendig og som frilanser, skal etter endringen ha 100 prosent dekning for inntekt som frilanser og dekning som selvstendig for næringsinntekt, mens de tidligere fikk dekning som selvstendig for all inntekt. Som vi har sett, er det imidlertid flere av informantene som forteller om problemer i møtet med NAV. Et gjennomgående problem er at de opplever at det er for lav kompetanse hos saksbehandlerne i NAV når det gjelder regelverket for selvstendige og frilansere. Et av forbundene sendte for eksempel samme henvendelse til tre ulike NAV-kontor og fikk tre ulike svar tilbake. En informant foreslår at det bør opprettes et eget NAV-kontor for frilansere og selvstendige, etter modell fra NAV Internasjonalt. Dette var tidligere et eget kontor som behandlet saker for brukere bosatt i utlandet og brukere i Norge med utenlandske trygderettigheter. Kontoret er imidlertid nedlagt, og de fleste oppgavene er overført til de lokale NAV-kontorene. NAV er organisert etter ytelseslinjer, slik at kompetansen for de enkelte ytelser er samlet uavhengig av om brukeren er arbeidstaker eller selvstendig, bosatt i Norge eller i utlandet. Da NAV Internasjonalt ble lagt ned, ble det opprettet et kontaktsenter for internasjonale saker, og dette er et grep som kunne vært vurdert også for selvstendige og frilansere. Et beslektet problem er at begrepet frilanser har ulikt innhold blant frilanserne selv og i folketrygdloven, og dermed også hos NAVs saksbehandlere. Selvstendige kan omtale seg selv som frilansere, men uten at de er det etter folketrygdlovens regler. Det skaper misforståelser som kunne vært ryddet av veien dersom også NAV var bedre kjent med at begrepet tillegges ulikt innhold. Dette tilsier at det kunne vært en fordel om disse sakene ble håndtert av spesialister.

¹⁰ IPS-ordninger som ble etablert etter ordningen innført i 2008 kan på visse vilkår inngå, men ikke de som er etablert fra og med 2017.

Flere organisasjoner har opprettet ordninger som innebærer at medlemmene blir ansatt i perioder de ikke har oppdrag. Skuespillerforbundet har sammen med Norske Dansekunstnere og Norsk teater- og orkesterforening (NTO) opprettet Skuespiller- og danseralliansen (SKUDA), som er et tiltak der et visst antall skuespillere og dansere ansettes (Skuespiller- og danseralliansen, 2014). Disse personene får lønn av SKUDA i perioder uten oppdrag og er ansatt for en periode på tre år. Når de har oppdrag andre steder, søker de permisjon fra SKUDA. Ordningen bidrar ifølge organisasjonen til en mer forutsigbar inntekt for dansere og skuespillere (Jesnes & Nergaard, 2019). For tiden er litt over 100 skuespillere og dansere ansatt i SKUDA. En tilsvarende ordning for musikkfeltet (Musikeralliansen) er også under etablering av LO-forbundet Creo (Pedersen 2022). Det er likevel vanskelig å se for seg at disse ordningene kan bli universelle, og de vil sannsynligvis bare dekke noen få. Ordningene finansieres av bevilgninger over statsbudsjettet.

Det er også kommersielle selskaper som tilbyr ansettelse, såkalte frilansselskaper. Dette er et fenomen som er mer utbredt i Sverige enn i Norge. En optelling gjort av Hedenus og Nergaard (2021) fant ni selskaper i Sverige og et par eksempler i Norge. De svenske selskapene har sin egen arbeidsgiverorganisasjon som ble etablert i 2012, og de ansetter om lag 45 000 selvstendige oppdragstakere (selvanställda i Sverige) (Hedenus & Nergaard, 2021). Forretningsideen er at disse personene kan bli ansatt i selskapet og dermed få status som arbeidstakere og tilgang til de samme velferdsordningene som ordinære arbeidstakere, selv om det varierer om a-kassene aksepterer dem som lønnstakere. I tillegg tilbyr selskapet noen tjenester til de ansatte frilanserne, som å fakturere kunden. Oppdragene og avtale om betaling er det imidlertid frilanserne selv som ordner, og de er ikke garantert noen minsteinntekt (Hedenus & Nergaard, 2021). De norske frilanserne som ble intervjuet i arbeidet av Hedenus og Nergaard, var fornøyd med sin tilværelse og trakk frem både det med rettigheter og at de kunne overlate regnskapet til sin arbeidsgiver, og videre at de slapp å bekymre seg for om skatter og avgifter ble betalt på riktig måte og til riktig tid. Informantene i vårt prosjekt hadde ingen egen erfaring med denne typen selskap. Noen mente at det var lite å tjene på dette, da de uansett måtte betale en avgift til selskapet (det vil si sin arbeidsgiver), og at de da heller kunne betale for forsikring selv – det gikk opp i opp. Andre mente at konstruksjonen neppe ville stå seg, og at de da ville risikere et skattekrav fra myndighetene.

Mangel på informasjon er slående. Særlig selvstendige som er nye, har liten kunnskap om inntektssikringsordninger. Heian mfl. (2015) fant at blant selvstendig næringsdrivende kunstnere som ikke hadde tegnet forsikring, var det bare 23 prosent som kjente til ordningene. En egen nettside der det er tilpasset informasjon til den enkelte om rettigheter, gjerne i kombinasjon med hvilke pensjonsrettigheter de har tjent opp, kan være én vei å gå. Denne kunne vært koblet til siden på Altinn eller en annen portal som de selvstendige bruker. En slik side kunne også inneholde en kalkulator der de kan beregne utbetaling fra folketrygden i ulike situasjoner. Et slikt eksempel finnes i Nederland, der de selvstendige har rett til oversiktlig og lett tilgjengelig informasjon om lønnsutbetaling og opptjente rettigheter for selvstendige (European Commission, 2018).

5.8 Oppsummering

I dette kapitlet ser vi på hva som er de største utfordringene selvstendig næringsdrivende og frilansere har når det gjelder inntektssikring, med utgangspunkt i intervjuer blant representanter fra organisasjonene, rådgivere og selvstendig næringsdrivende.

Lav inntekt er et grunnleggende problem og brukes som forklaring på at få sparer til pensjon eller tegner forsikringer som skal dekke inntektstap ved sykdom eller arbeidsledighet. Også skattesystemet spiller inn. Det er særlig forskjellen i hvordan skattefradraget for utgifter i forbindelse med yrkesutøvelsen beregnes for selvstendige og ansatte, som pekes ut som et problem. Mens arbeidstakere får et minstefradrag, trekker selvstendige utgifter fra næringsinntekten. Dette fradraget kan bli mindre enn minstefradraget, og det reduserer i tillegg pensjonsgivende inntekt. Informantene var også opptatt av valget mellom enkeltpersonforetak og aksjeselskap som organisasjonsform, og enkelte tok til orde for at det var for stor forskjell mellom organisasjonsformene for de som har svært variabel inntekt fra ett år til et annet. Spørsmålet er derfor om det er mulig å finne løsninger som kan utjevne den skattemessige virkningen av svingende inntekter.

I kapitlet ser vi også på utfordringer knyttet til de enkelte velferdsytelsene. Selvstendige har i utgangspunktet dårligere dekning fra folketrygden når det kommer til sykepenger, men kan samtidig tegne forsikring for å få tilsvarende utbetaling som arbeidstakere. Selvstendige med lav inntekt kan ha problemer med å prioritere en slik forsikringspremie. Rådgivere og selvstendige opplever også at kunnskapen om selvstendig næringsdrivende og personer med kombinasjonsinntekter kan være mangelfull i NAV-enhetene, noe som gjør at svarene derfra kan variere. Det kan dessuten være krevende å fremskaffe all nødvendig dokumentasjon der man har hatt mange ulike oppdragsgivere.

Dagpenger utbetales kun til arbeidstakere og frilansere og ikke til selvstendige. Evnen til å klare seg i kortere perioder uten inntjening vil variere, men de fleste selvstendige vi har intervjuet, sier at de får dette til å gå rundt. Det var særlig nedstengingen i forbindelse med koronapandemien i mars 2020 som førte til problemer. Kompensasjonsordningen hjalp noen bedre enn andre, og normalt finnes det ikke en slik ordning. Enkelte av informantene er imidlertid tydelig på at det er en forutsetning for å være selvstendig at en klarer å skaffe seg nok oppdrag til å ha en tilstrekkelig inntekt.

Pensjon blir trukket frem som det største problemet av våre informanter. Få av de selvstendige og frilanserne i de laveste inntektsgruppene har opprettet pensjonsordning, og kunnskapen om hva folketrygden vil gi i pensjon, er ofte mangelfull. For selvstendige er problemet i tillegg knyttet til at sparing til pensjon i en innskuddspensjonsavtale vil redusere opptjeningsgrunnlaget i folketrygden og dessuten den livslange pensjonen fra folketrygden for de med lavest inntekt. For disse er alternativet å tegne en individuell pensjonsforsikring, men i den kan en maksimalt spare 15 000 kroner i løpet av et år.

I vurderingen av om velferdsordninger for selvstendige og frilansere skal være obligatoriske eller frivillige, og om de skal være universelle eller målrettede, er oppfatningen blant informantene delt. Obligatoriske ordninger kan finansieres ved at selvstendige betaler en avgift, eller ved at oppdragsgiver pålegges en oppdragsgiveravgift. Noen uttrykker bekymring for at økte avgifter vil presse honorarene ned, mens andre mener at dette vil gå seg til over tid. Frivillige ordninger kan utformes på ulike måter, men det er vanskelig å si noe om hvor gode insentivene må være for at de selvstendige vil benytte seg av dem i større grad enn i dag. Også andre tiltak vil kunne forbedre situasjonen for de selvstendige, og det pekes på behov for å øke kompetansen omkring ordningene og regelverket både hos NAV og hos de selvstendige selv.

6 Hvordan bedre sikkerhetsnettet for selvstendige?

Dagens system for velferdsordninger for selvstendige er delvis obligatoriske og delvis frivillige. De selvstendige har rettigheter knyttet til sykdom og pensjon etter folketrygden, og er med på å finansiere dette gjennom at de betaler trygdeavgift. I tillegg har de selvstendige en frihet til å bestemme hvilke ordninger de ønsker å betale for utover de obligatoriske. Noen av de frivillige ordningene er del av det offentlige systemet. Andre må kjøpes fra private tilbydere som banker eller forsikringsselskaper. Forholdet mellom den obligatoriske og den frivillige delen kan endre seg over tid. Dersom velferdsytelser for lønnstakere flyttes ut fra den universelle folketrygden og over til arbeidsgiverne, innebærer det også endringer for selvstendige i betydning at den frivillige delen vokser.

Spørsmålet om trygderettigheter og pensjon for selvstendige har blitt vurdert av ulike offentlige utvalg. Delingsøkonomiutvalget (NOU 2017: 4) falt ned på at det ikke var behov for å gjøre noen endringer. Flertallet mente at siden det var få selvstendige som tegnet frivillige forsikringer, skulle det mye til for å gjøre de frivillige ordningene obligatoriske. De ville la selvstendige selv avgjøre hvordan de best forvaltet inntekten sin (s. 78). Spørsmålet om pensjon ble i liten grad drøftet i den utredningen. I Fougner-utvalgets utredning (NOU 2021: 9) var de særlig opptatt av spørsmål knyttet til feilklassifisering av selvstendige, men diskuterte i liten grad behov for endringer i trygde- og pensjonsrettigheter, og anbefalte i stedet at spørsmålet ble utredet nærmere. I denne omgang pekte de på at det kunne være behov for å vurdere om rammeverket er tilpasset variasjonene i tilknytningsformer, og da særlig for personer med marginal tilknytning til arbeidslivet, eller som veksler mellom ulike tilknytningsformer (s. 256).

Proba (2016) fant at det var få selvstendig næringsdrivende som tegnet frivillige tilleggsforsikringer i sykepengeordningen. Inntektsdata og intervjuer tyder på at ikke alle har en reell frivillighet knyttet til disse ordningene. Der inntektene er så lave at de knapt nok er tilstrekkelig til å leve av, er det vanskelig, eller umulig, å finne midler til å spare pensjon eller forsikre seg bedre mot sykdom. Dette er et problem for den enkelte, men også for samfunnet. Dersom vilkårene for selvstendige er for dårlige, vil det kunne innebære at de beste hodene ikke starter opp alene. Styrking av selvstendiges velferdsordninger kan derimot legge til rette for flere gründere og entreprenører, noe som blant annet har vært et argument for å gjøre endringer i tilsvarende ordninger i Danmark (Kvist, 2017a). Norge har i europeisk sammenheng svært lav andel selvstendig næringsdrivende (Grünfeld mfl., 2016), og tilpasninger av velferdsordninger for selvstendige kan i et slikt perspektiv ses som en styrket tilrettelegging for gründere.

I enkelte sektorer er det ikke noe reelt valg mellom å være selvstendig, frilanser eller arbeidstaker, da det i liten grad er stillinger tilgjengelig. Det kan imidlertid diskuteres om manglende inntektssikring er uttrykk for et problem med velferdsordningene, problem med kunnskapen om situasjonen til de selvstendige, eller om det

er inntekten til de selvstendige som er utfordringen. Uavhengig av perspektiv, er realiteten at selvstendige med lav inntekt vil stå uten tjenestepensjon når de blir pensjonister, samt ha en dårligere sykepengedekning enn sammenlignbare lønnstakere. Det fremstår som at behovet for forbedringer særlig gjelder pensjon og dekning på nivå med lønnstakere ved langvarig sykdom.

Eventuelle tilpasninger av velferdsordninger for selvstendig næringsdrivende i Norge møter tre utfordringer. For det første må tilpasninger ses i sammenheng med den norske modellens vektlegging av arbeidstaker/fast ansatt som norm for arbeidslivet. En styrking eller tilpasning av velferdsordninger for selvstendig næringsdrivende må dermed ses i sammenheng med arbeidstakernes særstilling i norsk arbeidsliv, og det å styrke ordningene for selvstendige kan ses som en relativ svekkelse av denne særstillingen. En slik endring har man valgt å gjøre i Danmark, hvor de i 2018 endret loven slik at rettighetene til selvstendige skulle harmonere mer med arbeidstakers rettigheter (Kvist, 2017b).

For det andre er selvstendig næringsdrivende en svært variert gruppe både hva gjelder bransjer, fag og inntekt, noe som igjen kan skape interessemotsetninger i tilpasningen av velferdsordningene. Man kan tenke seg at mer sjenerøse ordninger vil kunne gå på bekostning av den enkelte selvstendiges autonomi, som igjen ikke vil være like gunstig for alle. For det tredje, relatert til arbeidstakers særstilling og de selvstendiges autonomi, vil mer sjenerøse velferdsordninger kunne vurderes som å gå på akkord med prinsippet om at selvstendig næringsdrivende driver for egen risiko og regning. Dette har vært vektlagt i tidligere vurderinger av selvstendiges rettigheter. Flertallet i delingsøkonomiutvalget (NOU 2017: 4) mente for eksempel at det var viktigere å sikre selvstendig næringsdrivendes frihet til å disponere inntekten sin, for eksempel ved å kunne investere mer i egen virksomhet, enn å pålegge dem obligatoriske ordninger (s. 78).

6.1 Mulige tilpasninger

Som nevnt innledningsvis i denne rapporten, er det en sammenheng mellom hva som betales inn til folketrygdens ordninger og hvilke rettigheter ulike grupper har. I ansettelsesforhold vil arbeidsgivers og arbeidstakers bidrag til sammen utgjøre 22,3 prosent i de store byene,¹¹ mens selvstendige betalte i 2021 en trygdeavgift på 11,4 prosent.¹² Trygdeavgiften har endret seg over tid, og i 2007 var den på 7,8 prosent for arbeidstakere (mot 8,2 prosent i 2021) og 10,7 prosent for næringsinntekt. Arbeidsgiveravgiften har vært uforandret i samme periode. Et spørsmål er om vi per i dag har den riktige balansen mellom innbetaling og rettigheter, eller om den bør endres. I den diskusjonen er det også relevant å se på hvilken betydning ulike velferdsreformer, slik som pensjonsreformen, har hatt for denne balansen. Det er videre et politisk spørsmål om det er riktig å skattefinansiere en større del av velferdsordningene for de selvstendige, eventuelt kun for særlig sårbare grupper av selvstendige, og vi kommer tilbake til det spørsmålet nedenfor.

¹¹ Arbeidsgiveravgiften varierer etter i hvilken kommune virksomheten er etablert, fra 0 i enkelte kommuner i Troms og Finnmark til 10,6 eller 14,1 prosent i store deler av Sør-Norge. Den gjennomsnittlige arbeidsgiveravgiften er 13 prosent.

¹² I budsjettet for 2022 er trygdeavgiften redusert til henholdsvis 8 og 11,2 prosent. Etter folketrygdloven § 23-3 skal det ikke betales avgift for inntekt inntil 59 650 kroner.

Obligatoriske ordninger

Enkelte land har innført obligatoriske ordninger for selvstendige både når det gjelder pensjon og sykepenger. En av begrunnelsene for at skillet i sykepengeordninger mellom arbeidstakere og selvstendige ble innført gjennom folketrygdloven av 1977, var at arbeidsuførhet ikke nødvendigvis ville føre til inntektsbortfall (Proba, 2016; NOU 1976: 23). Her er det imidlertid store variasjoner. For selvstendige som baserer driften på at de selv leverer tjenester, vil inntektene falle i perioder der de ikke kan levere disse tjenestene. Obligatoriske ordninger vil binde opp en større del av inntekten til de selvstendige og vil dermed begrense den selvstendiges frihet til å bestemme over egen økonomi. Dette kan redusere muligheten for å investere i virksomhetens drift, men for de laveste innteksgruppene er det kanskje vel så viktig at en slik ordning binder opp midler som ellers ville gått til livsopphold. Dersom ikke honorarsatsene eller prisen på tjenestene økes tilsvarende, vil det i en kortere eller lengre periode føre til at denne gruppen av selvstendige kan få veldig trang økonomi. Samtidig har obligatoriske ordninger den fordel at den omfatter alle, noe som kan gjøre det lettere å øke prisene på tjenestene. Ved at alle omfattes, vil ordningen også være utjevne sammenlignet med dagens forsikringsordning for sykepenger, gjennom at de som har størst behov for utbetalinger får hjelp til finansieringen av personer med mindre behov for denne typen ordninger. En slipper dermed dagens situasjon med at premien til forsikringsordningene er høye på grunn av at det er de med høyest risiko for å ha behov for utbetalinger, som forsikrer seg.¹³ Også i den finske ordningen er det et problem at selvstendige reduserer inntekten sin for å begrense hvor mye som må betales inn til de sosiale ordningene. Det er ikke lett å se hvordan en skal unngå et slikt problem, og til en viss grad må de selvstendige selv ta ansvaret for hva de prioriterer. Hvorvidt en obligatorisk ordning vil føre til at færre starter som selvstendig, er vanskelig å svare på. For noen vil nok den reduserte friheten være noe som minsker lysten til å starte en egen næringsvirksomhet, mens for andre vil tryggheten kunne bidra til at de har færre betenkeligheter med å prøve seg på egen hånd. For selvstendige i bransjer som kunst og kultur og kreative yrker, er dette ofte ikke et reelt valg, da de faste jobbene ikke eksisterer. Dersom det blir aktuelt å innføre en obligatorisk ordning, bør dette gjøres gradvis, og man bør prioritere de ordningene som har størst betydning for den langsiktige økonomien til de selvstendige. I intervjuene var det særlig full sykepengedekning og pensjon som ble nevnt, men vi har ingen sikre data på hvordan dette vurderes av ulike grupper av selvstendige. Her kan også andre velferdsytelser som vi ikke har sett på i dette prosjektet, være aktuelle. Det bør også vurderes løsninger for å motvirke at innbetaling til en obligatorisk pensjonssparing vil innebære en avkortning av folketrygdens pensjon, noe vi kommer tilbake til senere i dette kapitlet.

Vi har ikke sett eksempler på obligatoriske ordninger i form av en oppdragsgiveravgift.¹⁴ Slike ordninger vil være mer sårbare dersom oppdragsgiverne ikke oppfyller plikten til å registrere oppdragene og betale inn en slik avgift. Oppdragsgiveravgift vil også måtte begrenses til tjenester hvor det er en profesjonell kjøper. Det er vanskelig å se for seg at forbrukere skal betale inn slike avgifter. En kunne imidlertid snudd ansvaret for å betale avgiften slik at den ligger på den selvstendige selv, men slik at det er pliktig å legge denne på honoraret på lik linje med merverdiavgiften. At en slik statlig pålagt ekstraavgift kommer på toppen av honorarsatsen, vil

¹³ I Sverige ble arbeidsledighetstrygden i en periode endret i den retning. Premien til a-kassene ble økt mye for bransjer med høy ledighetsrisiko (arbeideryrker i privat sektor). Dette førte til at mange meldte seg ut, det vil si droppet å forsikre seg mot arbeidsledighet.

¹⁴ En variant av dette finnes for billedkunst, jf. Forskrift om avgift på omsetning av billedkunst.

sannsynligvis være lettere å skape forståelse for hos oppdragsgiverne enn at prisen øker uten at det er tydelig hvorfor.

Frivillige ordninger

Det er også mulig å innføre ulike insentiver for å bidra til at flere selvstendige frivillig skaffer seg den inntektssikringen det er behov for. En frivillig ordning vil være mer i tråd med prinsippet om at selvstendige skal ha stor grad av frihet i næringsutøvelsen. Samtidig vil den kunne bidra til at flere selvstendige i lavinntektsgruppen er bedre beskyttet i perioder uten inntekter. For sykepenger kan dette gjøres i form av en forsikringsordning, som dagens ordning eller forsikringer gjennom organisasjoner eller private forsikringsselskap. For pensjon kan dette enten knyttes til innskuddspensjon eller IPS-ordningen. Uansett hvordan dette organiseres, kan det tenkes som et spleiselag der staten går inn og påtar seg ansvaret for deler av finansieringen, enten direkte ved at staten bidrar forholdsmessig til den selvstendiges eget bidrag, eller indirekte ved at staten bidrar gjennom skattefordeler. Ulempen med slike ordninger er at de vil innebære en omfordeling fra andre grupper til de selvstendige. For det første fra lønnstakerforhold til oppdragstakerforhold. I kapittel 4 så vi at enkelte av de svenske a-kassene hadde åpnet for selvstendige selv om det innebar at andre medlemmer tok en del av kostnadene med dem. For det andre vil det kunne bidra til en omfordeling fra aksjeselskap til enkeltpersonforetak. Dersom det blir mer gunstig å drive enkeltpersonforetak enn små aksjeselskap ved at selvstendige subsidieres der aksjeselskapet betaler arbeidsgiveravgift og trygdeavgift, kan det føre til at flere blir selvstendige og kommer inn under en ny ordning.

Universelle eller målrettede ordninger?

Som vist i kapittel 3, er det store forskjeller mellom ulike grupper av selvstendige når det kommer til inntekt. Et spørsmål er om en eventuell endring i finansiering og ytelser ved inntektsbortfall bør gjelde hele gruppen av selvstendige eller bare utvalgte grupper. Et grunnleggende prinsipp ved den norske velferdsmodellen er at den er basert på universelle ytelser der det er opptjening av rettigheter og ikke behovsprøving som er styrende. Samtidig kan det argumenteres for at det for mange grupper av selvstendige som opplever det mindre problematisk å skaffe en inntekt som både dekker livsopphold og dekning av utgifter til ulike velferdsordninger. Gjennomgangen av inntektsdata viste store forskjeller i inntektsnivå både mellom bransjer og innen bransjer. Informantene var delt i synet på hvilken løsning som var best. Hvis en skal begrense en slik ordning, kan det skje på ulike måter. En mulighet er å rette en ordning mot dem med lavest inntekt. Med en slik innretning må en ta stilling til om det er brutto- eller nettoinntekten som skal legges til grunn, og begge alternativer kan ha sine fordeler og ulemper. Slike ordninger må også målrettes til de som har næringsdrift som sitt hovedvirke, det vil si de som har lav inntekt selv om de arbeider full tid (lav «timelønn»). En annen mulighet er å begrense ordningen til de bransjer der hoveddelen av de lavest lønte befinner seg, men slik at den i disse bransjene både omfatter dem med lav og høy inntekt. Dersom ordningene egenfinansieres, vil selvstendige i bransjer der flertallet har høy inntekt, kunne beholde den friheten som de har i dag, mens selvstendige i bransjer med lav inntekt vil bli tvunget inn i et statlig pålagt system. En utfordring her vil være forsøk på å komme seg ut av eller inn i ordningen ved å prøve å organisere enkeltpersonforetaket i en annen bransje enn der de egentlig hører til. Dersom ordningen skal basere seg på en form for medfinansiering

fra statens side, vil dette også kunne ses på som en subsidiering av oppdragsgiverne i den aktuelle bransjen.

6.2 Andre tiltak

Et siste spørsmål er om situasjonen kan forbedres for de selvstendige uten at en innfører noen nye ordninger. Kunnskapsnivået blant de selvstendige i enkelte bransjer, og særlig de som er nye i næringslivet, er gjerne lav når det gjelder velferdsordninger. Som eksempel var det mange som var helt uforberedt når oppdragene forsvant som følge av nedstengingen i forbindelse med pandemien i mars 2020. Tiltak for å øke kunnskapsnivået ville derfor være nyttig, også uavhengig av de andre tiltakene. En nettside med individuell tilpasset informasjon til alle med enkeltpersonforetak, kunne vært en mulighet.

Et annet område som bør vurderes, er om det er mulig å gjøre skattemessige grep som bedrer økonomien til de selvstendige, og i seg selv øker sannsynligheten for at de benytter seg av eksisterende ordninger. Her er spekteret av mulige tilpasninger bredt, og vi peker bare på noen eksempler. Informantene i vårt prosjekt var særlig opptatt av to forhold når det gjaldt skatt. Det ene dreier seg om at det å spare i en innskuddspensjonsordning ikke var lønnsomt, da det reduserer oppsparingen til tilleggspensjon i folketrygden.

Som vist i eksempelet i kapittel 5.5, virker kombinasjonen av skatteregler og trygderegler for innskuddspensjon slik at innskuddspensjon for selvstendige først og fremst er en ordning som er tilpasset selvstendige med høye inntekter. Det kan derfor argumenteres med at dette fører til en skjevhet til ugunst for de selvstendige med lave inntekter. Dette forsterkes av at IPS-ordningen er redusert med virkning fra 2022, slik at selvstendige kan spare mindre inn i denne ordningen enn tidligere. En mulighet vil derfor være å vurdere begge disse ordningene og både de skattemessige konsekvensene og konsekvensene for opptjening i folketrygden, for å se om det kan gi et utfall som er mer tilpasset selvstendige med lave inntekter. En annen mulighet vil være å se om det kan opprettes en ny pensjonsordning som er tilpasset selvstendige med lave inntekter og personer med kombinasjonsinntekter.

Den andre problemstillingen som informantene var opptatt av, var ordningen med minstefradrag for arbeidstakere. I 2021 var dette på 46 prosent av personinntekten, og maksimalt på 106 750 kroner for arbeidstakere. Som nevnt, har ikke de som kun driver enkeltpersonforetak (og ikke har kombinasjonsinntekt) et tilsvarende sjablongfradrag, men de kan trekke fra utgifter som påløper i forbindelse med driften, og dermed redusere sin næringsinntekt. Samtidig reduseres også pensjonsinntekten for selvstendige og opptjeningen av ytelser etter folketrygdloven. En mulighet som vil kunne bedre økonomien til selvstendige med lav inntekt og få utgifter, vil være at det ble innført et tilsvarende sjablongfradrag for enkeltpersonforetak (og eventuelt andre foretak uten ansatte). I likhet med for arbeidstakere kan det være åpning for at de som har større utgifter, kan gjøre fradrag for disse i tråd med slik reglene er nå. Det vil imidlertid være krevende å fastsette nivået på et slikt fradrag, og utgiftene til næring vil variere mye både innen bransjer og mellom bransjer.

6.3 Oppsummering: Hva kan gjøres?

Det er flere utfordringer som må løses dersom inntektssikringsordningene for selvstendige og frilansere skal forbedres, og det er også flere ulike måter å gjøre det på. I denne rapporten har vi ikke sett på løsninger for å omklassifisere disse gruppene slik at de reelt sett er arbeidstakere, eller tiltak for å øke inntektene, men konsentrert oss

om hvordan ordningene som skal sikre pensjon og inntekt i perioder uten arbeid kan forbedres. Drøftelsene i dette kapitlet har også vist at det er ikke én løsning når det gjelder de utfordringene denne gruppen står overfor. Avslutningsvis vil vi peke på noen mulige veier videre.

- Det er etter vår vurdering særlig to områder som peker seg ut som problematiske: inntektssikring ved langvarig sykdom og pensjon. Det videre arbeidet bør derfor som et minimum omfatte disse.
- Ordningene for arbeidstakere finansieres av arbeidsgiver og arbeidstaker i fellesskap. Hvis ordningene for selvstendige skal forbedres, vil det også kreve at de selvstendige tar ansvar for finansieringen, slik at det er et balansert forhold mellom hvordan ordningene for ulike grupper finansieres.
- I valget mellom obligatoriske og frivillige ordninger, synes obligatoriske ordninger å være best egnet til å løse problemet med at selvstendige og frilansere står uten eller med dårlig inntektssikring. Det er liten grunn til å tro at de fleste i denne gruppen vil tegne frivillige ordninger med mindre inntektsnivået blir et annet enn i dag. En obligatorisk ordning vil medføre at en viss andel av inntekten til frilansere og selvstendige må gå med til å dekke ordningene. Dette vil redusere friheten den selvstendige har til å investere inntekten i driften, og kan også gjøre at det blir færre midler til å dekke utgifter til livsopphold. Hvis en slik ordning innføres for alle, vil en mulig konsekvens være at honorar/vederlag økes over hele linja, slik at de selvstendige i praksis ikke opplever reduksjon i inntekter. Her vil det være interessant å studere den obligatoriske finske ordningen nærmere, for å se hvilken virkning den har hatt for de selvstendige. Alternativt kan en obligatorisk oppdragsgiveravgift være en løsning som sikrer finansiering av ordninger, samtidig som årsaken for et påslag i priser synliggjøres for oppdragsgiver.
- Hvis en skal innføre obligatoriske ordninger, bør det også vurderes om de skal være universelle eller begrenset til enkelte grupper. En utfordring med å begrense dette, er at det kan bidra til tilpasning og omgåelse for å komme inn eller ut av ordningen. Et mulig skille kan tenkes mellom selvstendige som leverer varer og tjenester. For de som leverer varer, vil inntekten i større grad kunne opprettholdes i perioder med arbeidsuførhet, mens dette er vanskeligere for de som leverer tjenester.
- Pensjon for selvstendige med inntekter under 7,1 G er en særlig utfordring, på grunn av sammenhengen mellom pensjonssystemet og skattesystemet. Her vil det være behov for en nærmere utredning av hvordan dette kan løses. Per i dag fremstår verken sparing i en inntektspensjonsordning eller en IPS-ordning som gode alternativer for selvstendige med de laveste inntektene. Dette er et problem som på mange måter henger sammen med pensjonsreformen, hvor arbeidsgiverne har fått et større ansvar for pensjonsordninger for ansatte i privat sektor. Dette er en floke som må løses dersom ikke selvstendige i denne gruppen skal ende opp som minstepensjonister. Her er det mulig å se på endringer i skatte- og trygdesystemet, og mulige endringer som bør utredes kan spenne fra om det er hensiktsmessig å innføre et minstepensjonsdrag for selvstendige, til om en skal opprette en egen pensjonsordning for selvstendige. Som rapporten har vist, er det lite tilgjengelig informasjon om omfanget av selvstendiges pensjonssparing, og en slik kartlegging bør gjøres.

- Individuell pensjonskonto gjør det mulig å samle pensjonsinnbetaling fra flere arbeidsforhold på en konto, men dette synes vanskeligere for de som lever av kombinasjonsinntekter og ikke har noe fast ansettelsesforhold. Hvorvidt det kan være mulig å samle innbetalinger fra ulike pensjonsordninger, herunder IPS-ordningen, er også en mulighet som kan utforskes videre.
- NAVs kompetanse knyttet til beregning av utbetaling av sykepenger for personer med kombinasjonsinntekter, har vært en frustrasjon blant informanter i dette prosjektet. Vi har ikke nok grunnlag for å si noe om hvorvidt dette er et stort problem eller ikke, men et mulig tiltak kan være å opprette et eget kontaktsenter / informasjonspunkt for personer som er selvstendige, frilansere eller har kombinasjonsinntekter.

Referanser

- Arbeids- og sosialdepartementet (2021, 18. oktober). *Forlenger koronatiltak i arbeidslivet ut året* [Pressemelding]. Regjeringen.no.
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/forlenger-koronatiltak-i-arbeidslivet-ut-aret/id2878080/>
- Blundell, J. & Machin, S. (2020). *Self-employment in the Covid-19 crisis*. CEP Covid-19 analysis Nr. 003. Centre for Economic Performance.
- Bäcker, G. (2017). *ESPN Thematic Report on Access to social protection of people working as self-employed or on non-standard contracts—Germany*. European Commission.
- Creo (2020, 14. mars). *Selvstendig næringsdrivende og dagpenger*.
<https://creokultur.no/nyheter/selvstendig-naeringsdrivende-og-dagpenger/>
- Elstad, B., Døving, E. & Jansson, D. (2020). Usikkerhet i koronaens tid. En studie av kulturarbeidere med ulike tilknytningsformer til arbeidslivet. *Søkelys på arbeidslivet*, 37(4), 299–315. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2020-04-06>
- Esping-Andersen, (1990). *Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- European Commission (2018). *Access to social protection for workers and the self-employed: Best practice examples from EU Member States*. Publications Office.
<https://data.europa.eu/doi/10.2767/70549>
- Fiken.no (2021, 16. september). *Pensjon for selvstendig næringsdrivende: Slik sparer du*.
<https://blogg.fiken.no/pensjon-for-selvstendig-naeringsdrivende/>
- Fink, M. & Nagl, W. (2018). Chapter 3. Austria: How social protection rules affect self-employed and independent contractors. I OECD (red.), *The future of social protection: What works for non-standard workers?* OECD Publishing.
- Government of Iceland (2007). *Act No. 129/1997 on Mandatory Pension Insurance and on the Activities of Pension Funds*.
<https://www.government.is/publications/legislation/lex/2018/01/22/Act-No.-129-1997-on-Mandatory-Pension-Insurance-and-on-the-Activities-of-Pension-Funds/>
- Gran, A.-B., Kristensen, L.-B. K., Molde, A., Hagen, A. N. & Booth, P. (2020). *Krise og kreativitet i musikkbransjen – koronapandemien 2020*. Rapport nr. 1. BI - Centre for Creative Industries.
- Grünfeld, L., Salvanes, K. G., Hvide, H., Jensen, T. B. & Skogstrøm, J. F. (2016). *Selvstendig næringsdrivende i Norge: Hvem er de og hva betyr de for fremtidens arbeidsmarked?* Menon-publikasjon nr. 14/2016. Menon, NHH og UIB.
- Grünfeld, L., Westberg, N. B., Guldvik, M. K., Stokke, O. M., Erraia, J., Halvorsen, C. Aa., Booth, P., Gaustad, T. & Gran, A.-B. (2020). *Et halvt år med koronakrise i kultursektoren. Erfaringer og fremtidsutsikter*. Menon-publikasjon nr. 131/2020. Menon og BI Centre for Creative Industries.
- Hedenus, A. & Nergaard, K. (2021). Freelance companies in Norway and Sweden. I A. Ilsøe, & T. P. Larsen (Red.) (2021). *Non-standard work in the Nordics. Troubled waters under the still surface*. Nordic Council of Ministers. TemaNord 2021:503
<https://doi.org/10.6027/temanord2021-503>
- Heian, M.T., Kleppe, B. & Løyland, K. (2015): *Kunstnerundersøkelsen 2013 Kunstnerenes inntekter*. TF-rapport nr. 350. Telemarksforskning
- Holden, S., Bjørnland, H. C., von Brasch, T., Løken, K. V., Sæther, E. M., Torstensen, K. N., & Torvik, R. (2020). *Covid-19: analyse av økonomiske tiltak, insentiver for vekst og omstilling*. Finansdepartementet.
- Hotvedt, M. J. (2020). *Protection of platform workers in Norway. Part 2 Country report*. Fafo.

- Ilmarinen (2021). *YEL contribution: Size of YEL contribution*. <https://www.ilmarinen.fi/en/self-employed/yel-insurance/yel-contributions/>
- Ilmarinen (u.å.). *What every entrepreneur should know about sickness allowance*. Hentet 11. mai 2021, fra <https://www.ilmarinen.fi/en/about-ilmarinen/current-topics/news-and-articles/2021/self-employed-persons-sickness-allowance/>
- ILO & OECD (2020). *Ensuring better social protection for self-employed workers*.
- Kangas, O. & Kalliomaa-Puha, L. (2017). *ESPN Thematic Report on Access to social protection of people working as self-employed or on non-standard contracts—Finland*.
- Kifle, M. & Mejdal, S. B. (2021, august 9). *Krever koronastøtte ut året*. <https://klassekampen.no/utgave/2021-09-08/krever-koronastotte-ut-aret>
- Kolsrud, J. (2018). Chapter 8. Sweden: Voluntary unemployment insurance. I OECD (red.), *The future of social protection: What works for non-standard workers?* OECD Publishing.
- Kvist, J. (2017a). *Denmark: A new unemployment insurance scheme for the future labour market*. ESPN Flash Report Nr. 2017/45.
- Kvist, J. (2017b). *ESPN Thematic Report on Access to social protection of people working as self-employed or on non-standard contracts—Denmark*.
- Lothe, R. (2019, 19. desember). *Sparing til pensjon for næringsdrivende*. <https://www.skatt.no/2017/11/10/sparing-pensjon-naeringsdrivende/>
- Mailand, M. & Larsen, T. P. (2018). Hybrid work: social protection of atypical work in Denmark. *Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliches Institut (WSI)*. 43 s. (WSI-Study; Nr. 11)
- Munkholm, N. V. & Højer Schjøler, C. (2020). *Protection of platform workers in Denmark Part 2* Country report: Nordic future of work project 2017–2020: Working paper 10. Pillar VI. Fafo. 2020.
- NAV (2021, 17. mars). *Midlertidig ordning for selvstendig næringsdrivende og frilansere som mister inntekt på grunn av koronautbruddet*. <https://www.nav.no/no/person/innhold-til-person-forside/nyheter/midlertidig-ordning-for-selvstendig-naeringsdrivende-og-frilansere-som-mister-inntekt-pa-grunn-av-koronautbruddet>
- Netherlands Enterprise Agency (u.å.). *Start a business with unemployment benefit*. Business.gov.nl. Hentet 10. mai 2021, fra <https://business.gov.nl/subsidy/start-business-with-unemployment-benefit/>
- NOU 2005:02 (2005). *Uttaksutvalget — Skatting av personlig næringsdrivende ved utdeling*. Finansdepartementet.
- NOU 1976:23 (1976). *Omlægging av sykepengeordningen*. Universitetsforlaget.
- OECD (red.) (2018). Chapter 1. Ensuring social protection for non-standard workers. I *The future of social protection: What works for non-standard workers?* OECD Publishing.
- Olafsdóttir, K., Stefánsson, K. & Einarsdóttir, A. (2021). Chapter 7: Non-standard work in Iceland. I A. Ilsøe & T. P. Larsen (Red.), *Non-standard work in the Nordics - Troubled waters under the still surface*. Nordic Council of Ministers. TemaNord 2021:503 <https://doi.org/10.6027/temanord2021-503>
- Pedersen, I (2022, 27. januar) *Det blir Musikerallianse – kanskje allerede fra 2023*. <https://www.kontekst.no/det-bli-musikerallianse-kanskje-allerede-fra-2023/>
- Pedrisini, R. & Coletto, D. (2010). *Self-employed workers: Industrial relations and working conditions*. European Commission.
- Pensjonskyddscentralen (2020, 30. desember). *Försäkra dig som företagare*. Arbetspension.fi. <https://www.tyoelake.fi/sv/foretagares-pension/>
- Pensjonskyddscentralen (u.å.). *FöPL-företagare*. Pensjonskyddscentralen. Hentet 9. april 2021, fra <https://www.etk.fi/sv/arbetspensionssystemet-i-finland/pensionsskyddet/vilka-omfattas-av-pensionsskyddet-och-hur-forsakras-de/fopl-foretagare/>
- Pensjonsmyndigheten (u.å.). *Du som är egen företagare*. Hentet 9. april 2021 fra <https://www.pensionsmyndigheten.se/forsta-din-pension/vad-paverkar-din-pension/du-som-ar-foretagare>
- Proba Samfunnsanalyse (2016). *Skatteregler og velferdsordninger for selvstendige*. Proba-notat 2016.

- Skuespiller- og danseralliansen (2014, 25. september). *Om oss*. <https://skuda.no/om-alliansen>
Statistisk sentralbyrå (u.å.). *Variabeldefinisjon. Netto næringsinntekter*.
<https://www.ssb.no/a/metadata/conceptvariable/vardok/13/nb>
- SOU 2019:41. *Företagare i de sociala trygghetssystemen*. Betänkande från Utredningen om ett tryggare företagande i ett förändrat arbetsliv - för tillväxt och innovation.
- Spasova, S., Bouget, D., Ghailani, D. & Vanhercke, B. (2017). *Access to social protection for people working on non-standard contracts and as self-employed in Europe: A study of national policies 2017*. European Commission.
<https://data.europa.eu/doi/10.2767/700791>
- Stropanik, N., Majcen, B. & Rupel, V. P. (2017). *ESPN Thematic Report on Access to social protection of people working as self-employed or on non-standard contracts—Slovenia*. European Commission.
- Styrelsen for Arbejdsmarked og Rekruttering (2020, 27. august). *Forsikringsordninger for sygedagpenge—Selvstændige erhvervsdrivende og mindre private virksomheder*.
<https://star.dk/til-virksomheder/sygdomeg-barsel/forsikringsordninger-for-sygedagpenge/>
- Sundt, C. & Lien, H. (2018). *Selvstendig næringsdrivende og deres avhengighet av enkeltkunder*. SSB analyse 2018/24. <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/fa-selvstendig-naeringsdrivende-er-avhengige-av-kun-en-enkeltkunde>
- Tyoelake (2021, 21. juli). *When do I need insurance?* <https://www.tyoelake.fi/en/pensions-for-the-self-employed/when-do-i-need-insurance/>
- Vinnulastofnun (u.å.). *Self-employment*. Iceland Directorate of Labour. Hentet 12. april 2021, fra <https://www.vinnulastofnun.is/en/information-regarding-covid-19/self-employment>
- Virk (2021a). *Selvstendig erhvervsdrivende*. Hentet 22.12.2021 fra:
<https://virk.dk/vejledning/sygedagpengeforsikring/sdf-selvstaendig-sygedagpengeforsikring/>
- Virk (2021b). *Selvstendig—Sygedagpengeforsikring*.
<https://virk.dk/vejledning/sygedagpengeforsikring/sdf-selvstaendig-sygedagpengeforsikring/#Pris-for-forsikringen>
- Yrittajakassa (u.å.). *När betraktas man som företagare, företagares familjemedlem och delägare vara arbetslös? Företagarkassan*. Hentet 9. april 2021, fra <https://yrittajakassa.fi/sv/blev-du-arbetslos-2/blev-du-arbetslos/nar-betraktas-man-som-foretagare-foretagares-familjemedlem-och-delagare-vara-arbetslos/>
- Østbakken, K. M., Barth, E., Dale-Olsen, H. & Schøne, P. (2020). Nye jobber i fritt fall. *Søkelys på arbeidslivet* 37(4), 316 –323. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-7989-2020-04-07>

Vedlegg

Tabell V1 (utfyller tabell 3.2) Antall og andel selvstendig næringsdrivende. 2019 og 2008. Etter bransje.

	2019		2008	
	Antall	Andel	Antall	Andel
Primærnæringene	33110	56,0	47668	62,1
Bygg og anlegg	15667	6,8	20364	10,7
Lege-, tannlege, fysioterapitjenester mv.	9913	20,9	10335	27,5
Kunst og kultur	8912	52,5	7859	62,1
Rådgivning, IKT mv.	8905	5,0	10068	7,4
Helse- og sosialtjenester for øvrig	8309	1,6	5747	1,3
Drosje og godstransport på vei	7850	20,0	10570	25,7
Handel	7392	2,1	13593	3,6
Reklame, foto, oversetting, forlag, kringkasting	6127	9,8	5471	8,2
Undervisning	5495	2,4	2621	1,3
Frisering og skjønnhetstjenester	5395	28,6	5350	31,6
Industri, bergverk mv.	4463	1,5	6356	2,0
Vaktmester, renhold mv.	3167	5,0	2232	4,4
Eiendom, finans	2537	3,5	2732	3,6
Overnatting og servering	2042	2,1	3480	4,3
Transport unntatt drosje og gods på vei	1725	1,8	1490	1,4
Annet	6487	2,0	5589	2,0
Ikke oppgitt næring	24354	-	10479	-
I alt	161860	6,0	171998	6,8
Alle unntatt primærnæringene	128750	4,9	124330	5,1

Kilde: Microdata.no/SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Tabell V2. Kjennetegn ved selvstendig næringsdrivende og lønnstakere. 2019 og 2019. Unntatt primærnæringene. Prosent.

	2019		2009	
	Lønnstakere	Selvstendig næringsdrivende	Lønnstakere	Selvstendig næringsdrivende
Kjønn				
Kvinner	48	36	49	33
Menn	52	64	51	67
I alt	100	100	100	100
Alder				
Under 35 år	35	15	35	15
35-54 år	45	40	46	49
55-69 år	20	34	18	32
70 år og mer	1	11	1	4
I alt	100	100	100	100
Median alder	41	52	41	49
Utdanning				
Til og med VGO	64	65	55	55
Høyere utdanning, lavere nivå	26	20	29	24
Høyere utdanning, høyere nivå	9	13	13	17
Ukjent	2	1	3	4
I alt	100	100	100	100
Innvandringsbakgrunn				
Innvandrere	17	17	10	11
Ikke innvandrere	83	83	90	89

Kilde: Microdata.no/SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Tabell V3. Kjennetegn ved selvstendig næringsdrivende etter bransje. 2019 og 2008. Etter bransje. Prosent.

	Andel menn	Andel under 35 år	Andel over 55 år	Andel med utdanning på høyere nivå (U&H)	Andel innvandrere
Industri, bergverk mv.	75	8	57	17	16
Bygg og anlegg	99	12	44	7	20
Handel	62	13	47	21	14
Transport unntatt drosje og gods på vei	88	19	37	14	18
Drosje og godstransport på vei	93	7	47	10	25
Overnatting og servering	54	15	41	22	44
Eiendom, finans mv.	82	5	71	29	9
Rådgivning, IKT mv.	82	7	57	69	15
Kreativ sektor (reklame, foto, oversetting, forlag, kringkasting mv.)	60	29	27	54	12
Vaktmester, renhold mv.	69	18	35	16	43
Undervisning	54	23	35	64	12
Helse- og sosialtjenester for øvrig	28	15	38	59	15
Lege-, tannlege, fysioterapitjenester mv.	54	16	37	98	13
Kunst og kultur	61	31	29	64	15
Frisering og skjønnhetstjenester	13	21	31	12	20
Annet	69	15	42	38	13

Kilde: Microdata.no/SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Tabell V4 (utfyller tabell 3.3) Selvstendige per 2015 som er yrkesaktive per 2019. Status per 2019 samt antall år i perioden som selvstendig næringsdrivende (hovedstilling).

	Samme alle år	Selvstendig fire eller fem av fem år	Selvstendig næringsdrivende 2019	Lønnstaker 2019
Alle unntatt primærnæringene	65	75	72	28
Industri, bergverk mv.	69	77	75	25
Bygg og anlegg	68	76	73	27
Handel	62	70	68	32
Transport unntatt drosje og gods på vei	53	67	63	37
Drosje og godstransport på vei	80	86	83	17
Overnatting og servering	57	67	65	35
Eiendom, finans	66	74	75	25
Rådgivning, IKT mv.	65	74	71	29
Kreative bransjer	55	66	65	35
Vaktmester, renhold mv.	66	75	72	28
Undervisning	50	62	61	39
Helse- og sosialtjenester for øvrig	60	71	69	31
Lege-, tannlege, fysioterapitjenester mv.	79	86	85	15
Kunst og kultur	55	69	78	32
Frisering og skjønnhetstjenester	77	84	81	19
Annet	59	70	67	33

Kilde: Microdata.no/SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Tabell V5 (utfyller tabell 3.4) Næringsinntekt per 2019. Selvstendige per 2019 etter bransje (unntatt primærnæringene). Kroner og prosent.

	Gjennomsnitt	Median (P50)	P25	Andel med netto næringsinntekt under 200 000	Median – stabil tilknytning (næringsdriven de siste fem år)	Andel med netto næringsinntekt under 200 000 (stabile)
Alle unntatt primærnæringene	495 653	381 956	136 000	32	484 856	23
Industri, bergverk mv.	361 235	266 663	70 486	42	327 269	35
Bygg og anlegg	478 057	441 406	216 385	23	490 772	20
Handel	366 699	268 133	64 203	42	350 000	34
Transport unntatt drosje og gods på vei	432 750	379 153	162 493	29	458 165	22
Drosje og godstransport på vei	537 925	522 117	331 651	14	527 536	13
Overnatting og servering	412 087	307 189	116 795	36	405 422	26
Eiendom, finans	443 261	238 213	33 649	46	385 995	36
Rådgivning, IKT mv.	732 253	499 079	144 937	29	693 555	21
Kreative bransjer (reklame, foto, oversetting, forlag, kringkasting mv.)	317 015	234 142	62 206	45	329 508	34
Vaktmester, renhold mv.	328 308	254 783	107 033	40	320 613	31
Undervisning	385 069	260 300	78 815	42	391 910	28
Helse- og sosialtjenester for øvrig	527 173	411 847	171 001	28	512 952	21
Lege-, tannlege, fysioterapitjenester mv.	1 010 657	923 953	621 163	6	979 942	4
Kunst og kultur	267 227	161 352	36 432	55	253 653	43
Frisering og skjønnhetstjenester	356 413	316 232	135 755	34	388 048	25
Annet	389 612	284 520	90 500	40	400 788	29
Antall personer			92 288			51 929

Kun personer med registrert netto næringsinntekt (positiv eller negativ) i 2019. Alder 19–69 år. SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Tabell V6 (utfyller tabell 3.5) Yrkesinntekt og bruttoinntekt etter næring per 2019. Median, P25 og andel med inntekt under 300 000. Primærnæringene unntatt. Kroner og prosent.

	Yrkesinntekt (median)	Brutto inntekt (median)	Yrkesinntekt (P25)	Bruttoinntekt (P25)	Yrkesinntekt under 300 000	Bruttoinntekt under 300 000
Alle unntatt primærnæringene	431 083	514 305	181 999	304 162	37	24
Industri, bergverk mv.	317 312	431 396	102 367	271 740	48	29
Bygg og anlegg	463 123	525 527	237 551	347 836	32	19
Handel	314 602	414 492	104 181	246 977	48	32
Transport unntatt drosje og gods på vei	435 845	516 701	216 071	334 726	34	21
Drosje og godstransport på vei	532 466	589 681	345 234	431 866	21	10
Overnatting og servering	359 199	427 605	159 212	259 261	44	32
Eiendom, finans	345 637	595 488	78 994	400 419	46	12
Rådgivning, IKT mv.	576 973	757 270	207 823	415 143	32	16
Kreativ sektor	288 230	370 850	106 599	202 368	51	40
Vaktmester, renhold mv.	274 509	359 846	130 891	214 575	54	41
Undervisning	342 467	445 594	123 311	244 627	46	31
Helse- og sosialtjenester for øvrig	497 147	561 513	247 265	349 794	30	19
Lege-, tannlege, fysioterapitjenester mv.	968 165	1 033 052	672 845	734 899	7	3
Kunst og kultur	242 354	330 658	82 225	180 962	58	45
Frisering og skjønnhetstjenester	325 010	388 095	151 425	236 266	47	36
Annet	357 932	459 606	135 471	266 826	44	29

Kun personer med registrert netto næringsinntekt (positiv eller negativ) eller lønnsinntekt i 2019. Alder 19–69 år. SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk.

Tabell V7 (utfyller tabell 3.6) Lønnsinntekt. Andel selvstendig næringsdrivende som har lønnsinntekt (i alt, mer enn 50 000 kroner og mer enn 100 000 kroner) per 2019 og i perioden 2015-2019. Selvstendige per 2019 etter bransje. Primærnæringene unntatt. Prosent.

	I alt	50 000 og mer	100 000 og mer	Stabile -		
				Stabile med minst 50 000 i lønn tre år eller mer	lønnsinntekt på minst 100 000 tre år eller mer	Stabilt lav, ingen år med høy lønnsinntekt
Alle unntatt primærnæringene	39	22	17	13	8	83
Industri, bergverk mv.	34	20	15	11	5	87
Bygg og anlegg	23	11	8	5	2	93
Handel	35	21	16	9	5	88
Transport unntatt drosje og gods på vei	50	33	24	26	15	73
Drosje og godstransport på vei	28	8	5	5	2	94
Overnatting og servering	37	21	16	10	4	87
Eiendom, finans	47	28	22	16	8	80
Rådgivning, IKT mv.	40	23	18	17	11	78
Kreativ sektor	42	22	16	12	6	83
Vaktmester, renhold mv.	30	14	10	8	3	89
Undervisning	59	39	30	33	20	66
Helse- og sosialtjenester for øvrig	54	39	31	26	16	73
Lege-, tannlege, fysioterapitjenester mv.	44	25	19	16	12	79
Kunst og kultur	52	29	21	19	13	71
Frisering og skjønnhetstjenester	19	7	5	3	1	95
Annet	56	35	26	28	15	73
Antall personer		94 203			52 597	

SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Tabell V8 (utfyller tabell 3.7) Andel med netto næringsinntekt 200 000 og mer og yrkesinntekt 300 000 og mer over tid etter næring. Primærnæringene unntatt. Gruppen som er selvstendige alle årene 2015–2019 (stabile næringsdrivende). Prosent.

	Netto næringsinntekt 200 000 og mer			Yrkesinntekt 300 000 og mer			Andel stabilt næringsdrivende av alle næringsdrivende*
	Ingen/ ett år	To/ tre år	Fire/ fem år	Ingen/ ett år	To/ tre år	Fire/ fem år	
Alle unntatt primærnæringene	17	20	73	25	27	62	56
Industri, bergverk mv.	27	25	60	38	31	47	61
Bygg og anlegg	11	24	77	20	34	63	63
Handel	25	27	62	35	31	49	57
Transport unntatt drosje og gods på vei	12	16	77	21	25	67	43
Drosje og godstransport på vei	6	16	86	12	27	74	73
Overnatting og servering	19	27	67	30	30	55	52
Eiendom, finans	29	23	60	33	27	54	54
Rådgivning, IKT mv.	14	17	77	18	19	71	51
Kreativ sektor	29	28	57	39	34	44	43
Vaktmester, renhold mv.	25	29	61	42	31	43	50
Undervisning	22	25	65	29	31	55	40
Helse- og sosialtjenester for øvrige	16	16	76	22	22	67	53
Lege-, tannlege, fysioterapitjenester mv.	1	5	96	3	10	92	69
Kunst og kultur	39	32	45	47	34	36	43
Frisering og skjønnhetstjenester	19	18	72	35	22	54	61
Annet	22	24	66	30	25	58	48

* Selvstendig næringsdrivende med næringsinntekt eller lønnsinntekt. Alder 19–69 år. Kilde: Microdata.no/SSB Registerbasert sysselsettingsstatistikk

Velferdsordninger for selvstendig næringsdrivende

Velferdsordningene for selvstendig næringsdrivende og frilansere skiller seg på enkelte måter fra ordningene arbeidstakerne har. Dette innebærer at selvstendige, særlig de med lave inntekter, er dårligere dekket enn arbeidstakere i perioder hvor de ikke har inntekt, enten dette skyldes sykdom, arbeidsledighet eller pensjonering. I denne rapporten ser vi på hva som er utfordringene for selvstendige når det gjelder dagens velferdsordninger og diskuterer mulige tiltak for å forbedre situasjonen for denne gruppen.

Borggata 2B
Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-rapport 2022:12
ID-nr.: 20814